

MÜNAZIRLARI VE NASIL SONLANDIKLARI BAKIMINDAN KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ MÜKEYYİFAT MÜNAZARALARI

MUKEYYIFAT (PLEASURE-INDUCING SUBSTANCES) DEBATES IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE REGARDING THEIR DISPUTANTS AND THEIR CONCLUSIONS

Fatih ÜLKEN*

Öz

Edebî münazaralar, farklı varlık veya kavramların temsil ettikleri görüşün üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla tartışmalarını dile getiren manzum ve mensur eserlerdir. Münazaralara, canlı, cansız, müşahhas, mücerret her varlık konu olabilmektedir. Münazaralarımızda esrar, şarap ve diğer keyif verici maddeler en çok tekrarlanan konuların başında gelmektedir. Bu yazıda keyif verici maddelerin kendi aralarındaki üstünlük mücadelelerini konu alan mükeyyifat münazaraları ele alınmıştır.

Bu bağlamda tespit edilen on bir mükeyyifat münazarası (Yusuf Emiri-Beng ü Çağır, Fuzûlî-Beng ü Bâde, Nidâî-Mübâhasât-ı Mükeyyifat, Müellifi Meçhul-Esrâr-nâme, Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi, Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr, Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721, Müellifi Meçhul-Tercüman Yazmaları No. 361, Sihhati Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifat-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifat-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifat) hem münazırları açısından hem de nasıl sonlandıkları bakımından değerlendirilip birtakım sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebî Münazara, Mükeyyifat Münazarası, Mükeyyifat, Afyon, Berş, Esrar, Boza, Bira, Bal Likörü, Vişne Likörü, Müselles, Şarap, Arak, Kahve, Tütün.

Abstract

Literary debates are verse and prose works in which different entities or concepts argue to determine who/which is superior. Every entity which is alive, lifeless, tangible or intangible has been the subject of the literary debates. In our literary debates cannabis, wine and other pleasurable substances are among the most repetitive topics. This article focuses on mükeyyifat (pleasure-inducing substances) debates in which pleasure-inducing substances argue among themselves to determine who/which is superior.

In this context eleven mükeyyifat debates (Yusuf Emiri's Beng ü Çağır, Fuzûlî's Beng ü Bâde, Nidâî's Mübâhasât-ı Mükeyyifat, Anonymous Esrâr-nâme, Nağzî's Mecâlisü'n-Nâfi, Vardarlı Fazlî's Mahzenü'l-Esrâr, Anonymous Leiden MS Or. 25721, Anonymous Tercüman Yazmaları No. 361, Sihhati Çelebi's Menâkıb-ı Mükeyyifat-ı Âlem, Anonymous Hikâyât-ı Mükeyyifat-ı Âlem, Anonymous Muhâleme-i Mükeyyifat) are evaluated in terms of both the disputants and how these debates ended up. This article attempts to present the results reached as a result of these evaluations.

Keywords: Literary Debate, Mükeyyifat (Pleasure-Inducing Substances) Debate, Pleasure-Inducing Substances, Opium, Berş, Marijuana, Boza, Beer, Mead, Cherry Liqueur, Müselles, Wine, Arrack, Coffee, Tobacco.

Giriş

"Sözlükte 'bakmak, düşünmek' anlamındaki nazar kökünden türeyen ve 'karşılıklı olarak bakmak, birlikte düşünmek' mânasına gelen münâzara kelimesi, terim olarak gerçeğin bilinmesine yönelik tartışmaların yöntem ve kurallarını araştırıp belirleyen ilmî disiplini ifade eder (Yavuz, 2006, 576). Münâzaralar iki şekilde karşımıza çıkar. Bunlardan ilki soru cevap gibi yöntemlerden yararlanılarak din, mantık ve felsefeye dair mevzuların tartışıldığı öğretici bilimsel metinlerdir. Bir edebî terim olarak münâzara ise en genel tanımıyla farklı varlık veya kavramların temsil ettikleri görüşün üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla tartışmalarını dile getiren manzum ve mensur eserlerdir." (Aça vd., 2009, 370).

"Akad ve Sümer edebiyatlarından beri var olagelen münâzaralar, tartışma temeline dayandığı için bu tür eserlerde en az iki zıt varlık ya da kavramın çatışması söz konusudur. (Aça vd., 2009, 370) Çeşitli görüşleri temsil eden canlı-cansız varlık ve kavramların atışmalarına dayalı olan münâzaralar teşhis ve intak temeline oturmuştur. Söz konusu varlıklar kendilerinin ya da temsil ettikleri fikrin olumlu yönlerini dile getirirken, karşı tarafın olumsuz yönlerini sıralayarak muhatapın düşüncesini zayıflatmaya gayret eder (Aça vd., 2009, 371).

*Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

“Münâzaralara, canlı, cansız, müşahhas, mücerret her varlık konu olabilmıştır (Diriöz, 2016, 127). Arap, İran ve Klasik Türk Edebiyatlarında görülen münâzaralarda bazı müşterek konular işlendiği gibi birbirinden farklı konular da ele alınmıştır.” (Diriöz, 2016, 126)

“Münâzaralarımızda ‘esrâr’, ‘şarap’ ve ‘diğer keyif veren maddeler’ en çok tekrarlanan konuların başında gelmektedir. ‘Kılıç ve Kalem’, ‘Bahar-Kış ve diğer mevsimler’, ‘Yer ve Gök’ ise onu takip etmektedir.” (Diriöz, 2016, 129).

Biz de bu yazımızda Klasik Türk Edebiyatı’ndaki münazaralarda en çok tekrarlanan konuların başında gelen “keyif verici maddeler”in üstünlük mücadelelerini konu alan “mükeyyifat münazaraları”nu hem münazırları açısından hem de nasıl sonlandıkları bakımından inceleyip değerlendirmeye çalışacağız. Bu bağlamda ele alıp değerlendirmeye çalışacağımız “mükeyyifat münazaraları” şunlardır:

- 1) Yusuf Emiri – Beng ü Çağır
- 2) Fuzûlî – Beng ü Bâde
- 3) Nidâî – Mübâhasât-ı Mükeyyifat
- 4) Müellifi Meçhul – Esrâr-nâme
- 5) Nağzî – Mecâlisü’n-Nâfi (Münâzara-i Kahve vü Bâde)
- 6) Vardarlı Fazlî – Mahzenü’l-Esrâr (Dâfiü’l-Hüzn)
- 7) Müellifi Meçhul – Leiden MS Or. 25721’deki Mükeyyifat Münazarası
- 8) Müellifi Meçhul – Tercüman Yazmaları No. 361’deki Münazara-i Mükeyyifat
- 9) Sihhati Çelebi – Menâkıb-ı Mükeyyifat-ı Âlem
- 10) Müellifi Meçhul – Hikâyât-ı Mükeyyifat-ı Âlem
- 11) Müellifi Meçhul – Muhâleme-i Mükeyyifat

Şimdi, müelliflerini ve isimlerini saydığımız bu münazaralara yakından bakalım:

1. Klasik Türk Edebiyatı’ndaki Mükeyyifat Münazaraları

1.1 Eserin Adı: Beng ü Çağır

“İran ve eski Türk edebiyatlarında şarap, afyon ve esrar önemli bir yer tutar. Bu nedenle İran edebiyatında olduğu gibi, eski Türk edebiyatında da afyon ve şarap, birlikte ya da tek başlarına şiirlerde söz konusu olmuştur. Bu edebiyatlarda, her şeyden önce, şarap, lirik şiirde (gazel, kasidenin bazı bölümleri, kıta, rubai v.b.) sembolik ya da gerçek anlamıyla ele alınarak sık sık üzerine dönülen bir konu olur. Esrar ya da afyon, ‘esrar’ kelimesinin iki anlamı dolayısıyla tasavvufi şiirlerde önemli bir yer tuttuğu gibi, şarabın karşısında insana zevk veren bir madde olarak da lirik şiirde yerini alır (Alpay, 1973, 103).

Ayrıca Türk edebiyatında şairler, afyon ve şarabı başlı başına bir konu olarak almış ve işlemişlerdir. Bu şairlerin ilki XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Yusuf Emiri’dir. Yusuf Emiri, Şahruh (1404-1447) devri şairlerinden, Şahruh’un güzel sanatlara ve edebiyata düşkün oğlu Baysungur Mirza’nın nedimlerindenidir. Yusuf Emiri şiir ve düz yazıyla karışık olarak, münazara şeklinde yazdığı *Beng ü Çağır* adlı eserini Baysungur Mirza’ya sunduğunu eserinde açıkça belirtmemişse de, böyle bir eseri kendisinden yazmasını isteyen kişinin belâgat mısırının (şehirinin) azizi olduğunu söylemekle bu kişinin kim olduğu hakkında bir ipucu vermiştir. Çünkü, Mısır’da daha sonra Aziz-i Mısır olan Hz. Yusuf’a benzettiği ve belâgatta usta olduğunu söylediği bu kişinin, Rustemov’un da haklı olarak ileri sürdüğü gibi, 1417’de Herat’ta veliaht olarak seçilen, Şahruh’un yakışıklı ve güzel sanatlara düşkün sanatçı oğlu Baysungur Mirza’dan başkası olamayacağı açıktır.” (Alpay, 1973, 104-105)

“Âğâz-ı suhan: Bir kün manga ‘azîzî kim belâgat mısırda *Yūsuf* mişillik irdi ve zihni i’câz izhârında *Müşâ* şıfatlık, muţâyaba bâbında teklîf bilen terğîb kıldı kim Fars üslûbı bilen Türk elfâzını terkîb itip beng ü çağır arasında (330a) münâzara tertîb kılğıl kim bu çaçka tigrü hîç irse bu tavrning ‘uhdesinin çıkmay turur. Râstî bu hayâl ‘aceb köründi manga. Ammâ nâ-çâr boldı. Yağşi bolğay didim.” (Alpay, 1973, 108).

“*Beng ü Çağır* nazım ve nesir karışık bir eserdir. Kitapta bengin (afyon) temsil ettiği yeşiller giyinmiş, uyuşuk bir dervişle çağırın (şarap) temsil ettiği kırmızılar giyinmiş, hiddetli ve hareketli bir genç karşılaştırılmaktadır. Bu bakımdan eser sembolik bir karakter taşır. (Eraslan, 1993, 171) Eser boyunca, bu ihtiyar dervişle genç savaşçıdan biri, ötekisinden daha üstün olduğunu ortaya koymak için çabalar ve ötekisi hakkında çirkin sayılabilecek sözler söylemekten çekinmez. Yusuf Emiri, bu tip çirkin şakaları eserine bilinçli bir şekilde almıştır. Çünkü eserin giriş bölümünde, bu eseri ‘mutayaba babında’, yani şakalaşmak ve iyi vakit geçirmek için yazdığını belirtmektedir.” (Alpay, 1973, 106).

“Bilinen tek nüshası British Museum’da bulunan (Add., Nr. 7913, vr. 329b-337b) *Beng ü Çağır*’ın metni bazı notlarla birlikte Gönül Alpay tarafından yayımlanmıştır.” (Eraslan, 1993, 171).

Müellifi: Yusuf Emiri

“XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve Şâhruh’un oğlu Baysungur’un nedimlerinden olan Yûsuf Emîrî hakkında Ali Şîr Nevâî *Mecâlisü’n-nefâis*’te bazı bilgiler vermektedir. Buna göre Türk şairlerinden olan Emîrî’nin güzel şiirleri bulunmakla beraber kendisi fazla şöhret kazanmamıştır. Emîrî’nin 1433 yılında Herat’ta vefat ettiği, kabrinin Bedahşan yakınında Erheng Saray’da bulunduğu yine Nevâî’den öğrenilmektedir. Şiirlerinde Emîr ve Emîrî mahlaslarını kullanmıştır. Divanında Türkçe şiirler yanında Farsça şiirler de bulunmaktadır. Bilhassa Farsça şiirlerinin rağbet kazanması onun bu dili çok iyi kullandığını ve devrin edebiyat anlayışını göstermektedir. Farsça şiirlerinde büyük ölçüde devrin önde gelen mutasavvıflarından Şeyh Kemâl-i Hucendî’yi taklit ettiği kabul edilir. Yûsuf Emîrî’nin bugün elde, Türkçe ve Farsça şiirlerini içine alan bir divanı ile *Dehnâme* adlı mesnevisi ve *Beng ü Çağır* adlı münazarası bulunmaktadır. Divanının bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ndedir (TY, nr. 2850, vr. 163b-284b). *Dehnâme* 1429 yılında tamamlanmış ve Baysungur Mirza’ya ithaf edilmiştir. Münâcât, na’t, devrin padişahına övgü ve telif sebebi bölümlerinden sonra başlayan eser on mektuptan ibarettir. Her mektuptan sonra bir gazelle mâşukanın âşık verdiği cevap yer alır. Tamamı 906 beyit olan mesnevi “mefâilün mefâilün feülün” vezniyle yazılmıştır. Farsça’yı daha iyi kullanmasına rağmen eserini Türkçe yazması, o devirde başlayan Türk diliyle klasik bir edebiyat meydana getirme temayülünü ortaya koymaktadır. Bu mesnevinin de bilinen tek nüshası Londra’da bulunmaktadır (British Museum, Add., nr. 7914, vr. 228b-272a)” (Eraslan, 1993, 171).

Telif Tarihi: 15. Yüzyıl

Münazırlar: Beng, Çağır

“Yusuf Emiri, XV. yüzyılda ve ondan önceki yüzyıllarda karşılaşılan dervişlerin esrar ve afyon yeme alışkanlığı gibi yaşanan hayatta görülen bir özellikten esinlenerek ve afyonun bir bitkiden elde edildiğini göz önünde tutarak, bengi yeşiller giymiş bir derviş şeklinde, şarabı ise renginin kırmızı olması dolayısıyla, kırmızı giysiler içerisinde, atılgan, heyecanlı, çabuk öfkelenen, savaşı bir genç olarak tanıtmıştır.” (Alpay, 1973, 105).

“Nâ-geh bir yaşıl hırkalık şüfî ve bir gül-gün tonluğ yigit münâzara ve mübâhasağa meşğul boldılar. Meclis içinde ikelesi yaşıl kızıl kıvams u kuzah bigin biririge katılıp irdiler. Ol şüfî su’âl kıldı yigittin kimsin ni nimesin ve atıng nidur ve hâşiyeting ni? Yigit cevâb birdi kim min üzüm neslidurmin. Üzümning fahrı mining bilendur ve manga ser-mestler mey at koyupturlar. (Alpay, 1973: 109)...Çün mebhâş bu yirge yitti, yigit hem sordı şüfîdin kim sin tağı keyfiyetingdin şemmî beyân kılgın ve *esrârıngını* arağa kiltür. Şüfî tidi: Mining turur yirim dervîşler tekyesi durur. Velî hırka ol pîr-i sebz-püş kim hıyâvân küçesinde olturur, anıng iligindin kiyipturmin ve mini derd-mendler dârü dirler ve bi-derdler beng ve mining hakkımda aytıpturlar,”(Alpay, 1973, 111).

Münazaranın Sonucu: “Yusuf Emiri, şarap ve afyonu birbirine paralel bir şekilde karşılaştırır. Şarap ve afyonun nasıl elde edildiğini, nasıl içildiği ya da yenildiğini, bunlara alışmış kişilerin dış görünüşünü, karakterlerini, davranış ve eylemlerini gerçekçi bir gözle, bir bir sayıp dökerek, her ikisinin fayda ve zararda birbirine eşit olduğunu ortaya koymağa çalışır. İşte Yusuf Emiri’nin şarap ve afyonu bu şekilde değerlendirmesi sonucunda, eser ne şarabın ne de afyonun üstünlüğü ile sona erer. Başka bir deyişle, eşit değerde olan şarap ve afyondan birisi ötekisini münazarada yenemez. Eserin sonunda araya bal girerek onları birbirinden ayırır. Böylece kimin başarıya ulaştığı belli olmaz.” (Alpay, 1973, 107).

“Bu hâletde bal çağırını sora kildi ki hem-meşreb idi ve hem-demlik da vîsin kıılır erdi. Nazm:

Çağır tidi mini sin sorma ey bal
Ki il ağzıda tüştüüm beng ilindin
Manga bu beng dâyim til tigürür
Ölüpturmin mağâl u neng ilindin

Balğa keyfiyet ma’lûm boldı. Şîrîn-kârlık bilen arağa kirip, alarnı birbiridin ayırdı. Çağır hoş bolup du’â kıldı kim ey bal Tingri sanga uçmak rûzî kılsun ve hürnü bî-kuşür kuçmak, kim mini bu (337b) cimrî ilinginden kutğardıng. Çün söz bu yirge yitti, barçaları şöhet bisâtin bozup, tefrika şalâtn urup tarğadılar.” (Alpay, 1973, 115-116).

1.2 Eserin Adı: Beng ü Bâde

* Gönül Alpay (1973). Yusuf Emiri’nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası. *TDAY Belleten*, s. 103-125.

“Yusuf Emirî’den hemen hemen bir yüzyıl sonra, XVI. yüzyılda yine afyon ve şarabı başlı başına bir konu olarak işleyen şair Fuzulî’dir (Alpay, 1973, 106). Fuzulî’nin eskiden beri bilinen eserlerinden biri de *Beng ü Bâde*’dir. Bu eser de, öbürleri gibi birçok bakımlardan üzerinde durulacak bir ehemmiyet taşımaktadır. *Rind ü Zâhid*’inde rind’le zâhid’i, *Sihhat ü Maraz*’ında sağlık’la sayruluğ’u, ihtimal ki *Şâh ü Gedâ*’sında padişah’la yoksul’u karşılaştıran Fuzulî, *Beng ü Bâde*’sinde de beng ile bâde’yi dile getirmiştir (Kürkçüoğlu, 1955, III). *Beng ü Bâde*, arüzun Bahr-i Hafif vezninde “Fâ’ilâtün (fa’ilâtün)/mafâ’ilün/fa’ilün (fa’lün) kalıplarıyla, mesnevî şeklinde yazılmış bir eserdir. (Kürkçüoğlu, 1955: IV) Fuzulî, *Beng ü Bâde*’yi Irak’ın Osmanlı idaresine geçmesinden önce yazmış, Safevî hükümdarı Şâh İsmâil’e armağan etmiştir. Bu itibarla, Fuzulî’nin ilk eserlerinden biri sayılabilir.” (Kürkçüoğlu, 1955, VI).

Müellifi: Fuzulî

Ne ki evşâf-i mey kılub ‘amdâ

Beng vaşfinde olmuşam gûyâ (441)

Allah Allah, bu mahz-ı ‘işyandır

Çâyet-i küfr ü ‘ayn-i küfrandır (442)

Çün *Fuzulî*dürür benüm lekabüm

‘Aceb olmaz, ger olmasa edebüm (443) (Kürkçüoğlu, 1955, 36-37)

Telif Tarihi: 16. Yüzyıl

Münazırlar: Beng, Bâde

İbtidâ-yi Hikâyet-i Mey ü Beng

Tâ saña bir ‘aceb hikâyet idem

Beng ile *Bâde*den rivâyet idem (45)

Bir gün eyyâm-i nev-behârda ben

Dutmuş idüm çü-lâle taraf-i çemen (46)

Lâle vü gül solumda sağumda

Beng başumda mey ayâğumda (47)

Beng-tek neş’e ile başum hoş

Beng ü mey hâzir ü me’aşum hoş (48) (Kürkçüoğlu, 1955, 5)

Münazaranın Sonucu: “Bir bahar günü çemenler üstüne kurulmuş bir içki meclisinde Bâde adlı bir güzel, ‘Arak (rakı), Boza ve Nebiz adlı dostları ile oturuyormuş. İçme ilerleyince Bâde, kendinden geçecek derecede sarhoş olmuş, ‘Ben, herkesten üstünüm; herkes bana hizmet etmelidir!’ yollu atıp tutmuş. Bunun üzerine Sâkî, Bâde’nin önünde diz çöküp: ‘Dün bir acâyip mecliste idim. Başköşede yeşiller giymiş, sofukı kılıklı ve Beng adlı mağrur birini gördüm. İddialı bir zât olduğunu anladım. O da: ‘Dünyada yalnız ben varım, diyordu.’ demiş. Bâde, Sâkî’nin bu sözüne kızmış, ‘Demek, sen de ondan olmuşsun!’ diye köpürmüş. ‘Eğer, Meze gibi bana içten bağlı isen o dikbaşın kafasını keser, getirirsin!’ demiş. Sâkî, şaşırıp kalmış. ‘Şimdi sarhoşum; yarın gider, onun vücudunu ezip toz haline getiririm!’ karşılığını vermiş. Bâde, Sâkî’nin bu baştan savma sözlerine kızmış. Onu bir iyice tuttuktan sonra, ne yapılması gerektiğini Rakı’dan, Nebiz’dan ve Boza’dan sormuş. Boza, elçi olarak gönderilmesini istemiş; gitmiş. Beng’in bezminde de Bers, Müferrih ma’cün ve Afyon bulunuyormuş. İlim ve hikmete dair konuşuyorlarmış. Boza, çiğ çiğ sözler sarfedince Beng’in canı sıkılmış. ‘Kafanda çanak kırmak lâzım ama, ne yapmalı ki elçisin!’ demiş. O akşam gereği gibi ağırlanan, esasen mayası bozuk olan Boza, bu ikramdan sonra Bâde’nin hizmetinden çıkıp Beng’inkine girmiş. Sabah olunca Beng, arkadaşlarıyla konuşmuş. Bers, buralardan çekilip gitmeyi; Müferrih, işi tatlıya bağlamayı teklif etmiş. Beng, bu fikirleri kabul etmiyerek Müferrih’i elçi olarak göndermiş. Bâde, olup bitenleri işitince, o da Beng gibi, harbden başka çare olmadığını anlamış. İki taraf karşılaşmışlar. Bâde, savaşı kazanmış. Beng ile arkadaşları yakalanmışlar. Bâde, onları âzad etmiş. Beng, gizlice savuşmuş, ötede beride sinsi sinsi dolaşmaya başlamış.” (Kürkçüoğlu, 1955, IV).

“Beng ilen çün muķâbil oldı şerâb

Lâhzaî kıldılar suâl ü cevâb (412)

Bahş ilen olmadı çü kaţ’ nizâ’

Fitne şulh ü şalâha kıldı vidâ’ (423)

İbtidâ oldı çün ki ceng ü cedel

Bir nice hamle oldı redd ü bedel (424)

Hiddet-i Beng Meyden idi füzün

Beng kuvvet tapub Mey oldı zebün (425)

Gördi Mey, devletinde bim-i hâlel

İstedi 'uzr-i seyyi'ât i 'amel (426)
Nezr idüb eyledi Hüdâyı güvâh
Kim bu nevbet, bu düşmen olsa tebâh (427)
Kimi dutdıysa eyleye âzâd
İtmeye kimsenüñ fesâdını yâd (428)
Tapdı sâyl icâbet-i mes'ül
Şâf idi kalbi nezri oldı kabûl (429)
Çıhdı nâ-geh keminden ol leşker
Oldı Bengüñ sipâhı zîr ü zeber (430)
Büze vü Beng ü Berş esîr oldı
Kimi hürd ü kimi hamîr oldı (431)
Bâdenüñ hâtirine yitdi şafâ
Nezr kılmışdı, nezre kıldı vefâ (432)
Kıldı âzâd o dört ser-hengi
Sâki vü Berş ü Büze vü Bengi (433)
Her birin kıldı bir işe me'mûr
'Âlemi itdi 'adl ilen ma'mûr (434)
'Âkıbet Beng idüb ihânete 'âr
Bâdenün hîdmetinden itdi firâr (435)
Şimdi gezdükde korha korha gezer
Bâde her kande görse, anı ezer (436)
Özini muṭlaḡ âşkâr itmez
Mey olan yirlere güzâr itmez (437)
Şükr li-'llah ki şulha döndi bu ceng
Âhîr oldı 'adâvet-i Mey ü Beng (438)" (Kürkçüoğlu, 1955, 34-36)

1.3 Eserin Adı: Mübâhasât-ı Mükeyyifât

"Nidâ'î'nin *Mübâhasât-ı Mükeyyifât* adlı küçük eseri ise münâzara türünün sade ve samimi bir dille kaleme alınmış güzel bir örneğidir. *Mübâhasât-ı Mükeyyifât* adından da anlaşıldığı üzere keyif verici maddelerin karşılıklı tartışma ve atışmalarından oluşan bir münâzaradır. Eser; giriş, ana hikâye ve sonuçtan oluşmuştur. Nidâ'î, risalesinin giriş kısmında çok günah işlediğini, mükeyyifâtın türlü çeşitleriyle keyiflendiğini fakat bunların hiçbir faydasını görmediğini belirtmiştir. İbadet ve taatta gözü olmadığını, günah işlemeyi adet haline getirdiğini söyleyen Nidâ'î, mescitte dahi meyhane hayalinin gönlünden gitmediğini dile getirmiştir. Nidâ'î, eserinde büyük bir cesaretle mükeyyifâta olan düşkünlüğünü anlatmaktan çekinmemiştir. Eserde humhanede şarap içerek gönlünü ferahlatan, arak, müselles, bal, şerbet türünden her ne olursa olsun mükeyyifâtsız sohbet edemeyen bir Osmanlı hekiminin samimi itiraflarına şahit olmaktayız. Esrar içerek hayran, afyon yutarak mahzun olan Nidâ'î, bu eserini perişan gönüllere eğlence olsun diye kaleme almıştır: "Çün bu mükeyyifâtdan el çekdüm. Ol sebebden bu leṭâ'if-i ğarrâmı perişân dillere eğlence olmak için icâd itdüm." (Sevindik, 2013, 329-330).

Müellifi: Nidâ'î

"Nidâ'î, 16. yüzyılda yaşamış, Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim'in saltanat yıllarını idrak etmiş, meşhur bir Osmanlı hekimidir. Ankara'da doğan Nidâ'î'nin asıl mesleği hekimliktir ve bu bağlamda Anadolu'da tıpla ilgili telifleriyle de ciddi bir ün yapmıştır. Bu Osmanlı tabibi aynı zamanda şair ve bir mutasavvıftır. Tasavvufa dair mesnevileriyle birlikte farklı konular hakkında yazılmış eserleri olan Nidâ'î, klasik dönem Osmanlı sahasının çok yönlü şahsiyetleri arasındadır. Klasik edebiyatla uğraşanlar Nidâ'î'yi tıp ve tasavvufa dair eserlerinin dışında edebiyat tarihi açısından bir vesika niteliği taşıyan Fuzûlî hakkındaki fıkrasından ötürü de tanıyacaktırlar. Fasih Ahmed Dede tarafından nakledilen bu fıkrada Nidâ'î, Fuzûlî'nin Akkoyunlu Türklerinden olduğunu belirtmiş ve ardından kendisinin Bağdat'a vardığı sene Fuzûlî'nin vefat ettiğini eklemiştir. Verdiği bu bilgilerle edebiyat tarihlerine giren Nidâ'î'nin eserleri, Osmanlı tabipliği ve klasik Türk edebiyatı sahası için kıymet arz etmektedir." (Sevindik, 2013, 329).

"975/1567'den sonra öldüğü düşünülen Nidayî, *Menâfi'ü'n-Nâs* adlı tıp konulu eseriyle bilinir. 974/1566'da telif edilen, genellikle mensur, bazı kısımları manzum olan *Menâfi'ü'n-nâs*, altmış baba ayrılmıştır. *Dürr-i Manzûm* adlı eseri *Menâfi'ü'n-nâs*'ın 721 beyitlik muhtasarıdır. Diğer eserleri arasında *Tenbîhnâme* (ahlâk ve tasavvuf), *Esrâr-ı Genc-i Ma'nâ* (tasavvuf), *Tercüme-i Nazm-ı Lokman Hekîm* (tıp), *Vasiyetnâme* (tıp ahlâkı) sayılır. *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*, *Tabâbet-i Beşeriyye* ve *Baytariyye* ile *Edviye-i Müfredde*

adlı eserler ona nispet edilmiştir. Ayrıca (*Keyf-i Kitâb-ı Nidayî* veya *Risâle-i Tibbiyye* adlı bir eseri de bulunmaktadır.” (Yılmaz, 2013, 685).

Telif Tarihi: 16. Yüzyıl

Münazırlar: Afyon, Berş, Esrar, Boza, Şarap, Bal

“Nidayî'nin *Mübâhasât-ı Mükeyyifât* adlı eserinde ise afyon, berş, esrar, boza, şarap ve bal olmak üzere altı 'münazır' yer alır. Eserinin girişinde 'bu letâyif-i garrâyı icat ettiğini' söyleyen Nidayî'nin, 'ikiden fazla münazır arasındaki münazarayı' Anadolu sahasında ilk kez ele alan veya alanlardan biri olduğu söylenebilir.” (Yılmaz, 2013, 684).

Münazaranın Sonucu: “Gam ve kederden bunalan Nidâ'î bir gönül eğlencesi aramaktadır. Onun bu isteğine hayalindeki bir dost cevap verecektir. Zira o dost, Nidâ'î'nin haline vakıf olmuş ve ona gönlünü eğlendirecek, hüznünü dağıtacak bir müjde vermiştir. Yârenin getirdiği müjde ise mükeyyifâtın mübâhasesidir. 'Ol yâr eytdi: Ey birâder gel bugün seni gülşen-âbâda iletysin, ol ârâmı seyr idüp qalbün âyînesi jeng-i gâmdan mücellâ olup, şâzılık nurı birle münevver ola. Hem bugün mükeyyifâtuñ mübâhasesi vardur, diñleyelüm. Ola kim hâtırıñ güşâde ola didi.' Bu cümleleri işiten Nidâ'î, dostuyla birlikte büyük bir şevkle hemen işretin yapıldığı gülbaçsesine gider. Gülbaçsesi ki gülleriyle bülbülleriyle, ağaç ve ırmaklarıyla tam kemal bulmuş, baştan başa tezyin edilmiş ferahfeza bir yerdir. Bu bahçenin ortasında ise görkemli bir köşk bulunmaktadır. İşte mükeyyifât bahse bu köşte tutuşacaktır (Sevindik, 2013: 330).

“Ol yâr eytdi: 'Ey birâder gel bugün seni gülşen-âbâda iletysin, ol ârâmı seyr idüp qalbün âyînesi jeng-i gâmdan mücellâ olup, şâzılık nurı birle münevver ola. Hem bugün mükeyyifâtuñ mübâhasesi vardur, diñleyelüm. Ola kim hâtırıñ güşâde ola' didi. Çün ol yâruñ sözlerin işidicek seyre çıkmak arzusu hęcân itdi. Ol dem gülşen-i 'işrete revâne oldu. Varup ol bâğa girdük, temâşâ idüp gördük. Ol bâğuñ gülleri hândân u bülbülleri nâlân olmuş şükufe ile gülşen şahıñı tölmiş, her şecer kemâlin bulmuş âb-ı revân olmuş. Ammâ bu bâğuñ ortasında bir 'âlî köşk bünyâd itmişler. Zemîn (ü) zemânı pür-nakş olmuş. Bu maqâmı seyr ü temâşâ iderken anı gördüm.” (Sevindik, 2013, 345).

Sırasıyla afyon, berş, esrar, boza, şarap ve bal bütün ihtişamlarıyla meclise gelip kurulurlar. Ve artık sohbet başlar. Hep birlikte sohbet edilirken afyon birden coşar ve orada bulunan diğer mükeyyifâtın hepsine kendi kimyasını ve özelliklerini anlatarak rakiplerini hadlerini bilmeleri konusunda tehdit eder. Derken berş, afyonun sözlerine sinirlenip ayağa kalkar, tek tek kendi keyfiyetini anlatır. Afyona haddini bilmesini söyler ve kendinden daha güzel bir terkip olmadığını dile getirir. Berşin bu son sözlerini duyan esrar, bu gururlanmasına dayanamayıp berşi yerden yere vurur ve berşten üstün olduğunu tek tek anlatır. Daha sonra esrarın söylediklerinden boza, bozanın söylediklerinden de şarap hiddete gelir. Bu yüzden onlar da kendi keyfiyetlerinin üstünlüğünü şerh ederler. Ve en nihayetinde bal önce şaraba sonra bütün mükeyyifâta seslenerek tabiatının hepsinden salim olduğunu anlatır. 'İmdi her kankıñuz benüm 'aybum bulursa söylesün.' sorusunu tüm mükeyyifâta yönelten bal hepsinden şu cevabı alır: 'Ne dilümüz vardur cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyârımız.' Böylece bal üstünlüğünü bütün keyif vericilere kabul ettirmiş olur. Mükeyyifâtın sohbeti burada son bulur. Nidâ'î, bu hikâyeyi bitirdikten sonra tekrar eserin başında yaptığı gibi manzum bir sonuç yazar. Bu bölümde, gururla laf söyleyen mükeyyifâtın balın saflığı karşısında dize gelmesine göndermede bulunur: ” (Sevindik, 2013, 330).

Bu keyfiyetlerin her biri ey yâr
Didi mâhiyetini her ne kim var (1)

Gurûr ile egerçi urdılar lâf
Şoñında bal için hep didi inşâf (2) (Sevindik, 2013, 348)

“Kaçan kim bal bu sözleri şarâbdan işitdi dahı eytdi: 'Be hey kızıl deli iñende kaynayup taşma kendü miqdârıñ bil. Başdan seniñ katreñ hârâmdur. Bu hod meseldür hârâmuñ aşlâ bünyâdı olmaz. Sana baş koşanıñ adı bekrî olur. Kendü halk arasında hor olur. Eger mâl birle Kârûn-ı dehr olursa 'âkıbet der-be-der olur. İl eline muhtâc olur. İmdi sen her kande olursañ fesâddan hâlî degülsin. 'Älemde ben varken seniñ ne vücüduñ vardur. Benüm hod aşlum pāk nîsân yağmurından yetmiş, hâşılı çiçeklerden perverde olmuş. Müseddes hânelerde perveriş bulmuş şahşum. Cümle halkıñ maqbül u maqlübı benüm bende olan hâşşe bir şeyde yokdur. Beni nüş iden ekşer begler ü sultânlardur. Şoñbetümden çeng ü çağâneler der rakkaşlar rakş ider ve nây u nefir maqâmâtı seyr idüp cigerler deler. Pes bu sürûrla guşşa vü gam gidüp şoñbet şâzılığı tola, dahı âdemde ne deñlü maraz varsa giderüben bir kaç gün et cân bitürüp semirdürin. Pes beni içen kimse hekîme muhtâc olmaz. Öyle olsa 'âlemde ben mükeyyifât sultânı degülüm. Hîç bir terkib bensiz olmaz. İmdi her kankıñuz benüm 'aybum bulursa

söylesün.” didi. Çünkü bal kendi hüneri beyân itdi. Ğayrısı eytdiler: “Ne dilümüz vardur cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyârimuz.” Ol didiler çünkü bal müsellem-i ‘âlem oldu bizi şahid tutup bu nüshayı hüccet idenler nâ-geh yoldaşları ikrârından dönüp inkâr itmeyeler.” (Sevindik, 2013, 348).

1.4 Eserin Adı: Esrâr-nâme

“Berlin Devlet Kütüphanesi Diez. A.S. 144 numarada kayıtlı (Bursalı, 2017: 4) mecmûanın 37b-42a varakları arasında kaside nazım biçiminde yazılmış 115 beyitlik *Esrâr-nâme* başlığı taşıyan ve kime ait olduğu tespit edilemeyen bir manzume mevcuttur.” (Bursalı, 2017, 7).

“Sabah saatlerinde bir bağa giren ve orada gördüğü çeşitli tabiat güzelliklerini temaşa eden isimsiz bir anlatıcının bu bağda bulunan iki meclisi tasviri ve bu iki meclisteki Esrar ve Süci’nin (Şarap) birbirlerine karşı üstünlük iddia eden konuşmalarını anlatan bu metin, mecmûanın¹ ilk sayfasında, eserler ve yazarlarının not edildiği sayfada, Fuzulî’nin *Beng ü Bâde*’si olarak yazılmıştır. Ancak kütüphaneci yahut mecmûanın sahibi/sahipleri tarafından düşülen bu kayıt doğru değildir zira her iki eser karşılaştırıldığında *Esrâr-nâme* başlıklı eserin *Beng ü Bâde*’den farklı bir kitap olduğu görülür. Bunun yanı sıra eser, her ne kadar *Esrâr-nâme* adını taşısa da Attar’ın yazdığı, Osmanlı edebiyatında da tercüme ve çeşitli örneklerine rastlanılan ve tasavvufî bir yönü bulunan *Esrâr-nâme* mesnevilerinden de farklıdır. Her ne kadar ismiyle başka bir türe atıf yapsa da içeriği incelendiğinde bu metnin münazara türünde yazıldığı görülmektedir.” (Bursalı, 2017, 7).

“Münazara türünde yazılmış bir eser olan *Esrâr-nâme*’de şarap (süci) ve esrar birbirlerine üstünlük iddia etmekte ve üstünlüklerini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Sözle başlayan tartışmada şarap ile esrar birbirlerini aşılamakta ve birbirlerine ağır hakaretler etmektedirler. Bu tartışma tarafların savaşmasıyla devam etmekte ve zaferi esrar kazanmaktadır.” (Bursalı, 2017, 1-2).

“Manzumenin (mecmuada) *Esrâr-nâme* başlığıyla yer alması iki karakterin cenkle biten tartışmasında üstün gelen tarafın Esrar oluşuyla ilintili olmalıdır. Bunun yanı sıra Süci’nin daha çok kendini savunur bir pozisyonda olmasına karşılık Esrar’ın suçlayıcı ifadeleri de ayrıca dikkati çeker.” (Bursalı, 2017, 11).

Müellifi: Meçhul

“Berlin Devlet Kütüphanesi Diez A.S. 144 numarada kayıtlı mecmûanın 37b-42a varakları arasında kaside nazım biçiminde yazılmış 115 beyitlik *Esrâr-nâme* başlığı taşıyan ve kime ait olduğu tespit edilemeyen bir manzume mevcuttur.” (Bursalı, 2017, 7).

Telif Tarihi: 16. Yüzyıl

“Yukarıda da değinildiği üzere bu metnin kime ait olduğu bilinmemektedir ancak hem mecmuanın derlendiği düşünülen tarih² olması hem de Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermesi bakımından 16. yüzyıla ait olduğu yönünde bir tahmin yürütülebilir.” (Bursalı, 2017, 11).

Münazırlar: Esrar, Süci

“Eser, isimsiz bir anlatıcının bir bağa girmesi ve bu bağda gördüklerini anlatmasıyla başlar. Bağda iki farklı meclis bulunmaktadır ve hanendelerin, sazandelerin, çeşitli yiyeceklerin, gül yüzlü hizmetçilerin olduğu bir zevk ve safa ortamı vardır. Her iki meclis içinde ‘iki ulu’ bulunmaktadır. Bunlardan birisi **Esrar** bir diğeri ise **Süci**, yani şaraptır.” (Bursalı, 2017, 9).

¹ “Berlin Devlet Kütüphanesi Diez. A. S. 144 numarada kayıtlı bu mecmûaya internet üzerinden ulaşıldığı için mecmûanın ölçüleri tespit edilememektedir. Mecmûanın içinde bulunan beş farklı metin 1b-57b varakları arasında yer almaktadır. 1a, 9b, 9a, 37a ve 44a sayfaları boştur ancak yapraklar sayılırken 9a-b sayfaları mükerrer yazılmış ve numaralandırma bu şekilde devam etmiştir. 31b-32a arasında ise bir varak eksiktir. Böylece bu iki yanlısı birbirini izale ederek toplam varak sayısında bir değişikliğe meydan vermemiştir. Mecmûanın 31a sayfasında, *İşret-nâme*’nin yazılı olduğu kısımda, işret meclisini tasvir eden bir minyatür bulunmaktadır. Kitap kapakları siyah deri olup mikleplidir. Kapaklar ile miklep şemselidir. Şemse, salbek, köşebendler ile zencirek altın yıldızlıdır. Söz başları altın yıldızla, metin siyah mürekkeple yazılmıştır; yazı çeşidi ise harekeli nesihdir, reddadedilidir. Yalnızca *Tezyîn-nâme* metninin olduğu 44b-57b varakları arasında, metin içindeki ara başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her metnin başında tezhipli bir süsleme bulunur. Sayfa kenarları altın yıldız cetvellidir. Yazmanın ön kapağının içinde ve 1a sayfasında kütüphane kaydı bulunmaktadır. Bu kaydın hemen sonrasında ise mecmûanın içinde bulunan eserler ve yazarları not edilmiştir. Bu notlar şu şekildedir: *Kıyâfet-nâme*, Hamdî; *İşret-nâme*, Revânî; *Beng ü Bâde*, Fuzulî; *Hâcib-nâme*, İshak; *Tezyîn*, Hırfet. Makalenin devamında daha ayrıntılı izah edilecek olmakla birlikte yapılan inceleme ve araştırmaya göre *Beng ü Bâde* olduğu söylenen eser yazmada *Esrâr-nâme* başlığı taşımaktadır ve Fuzulî’nin eserinden oldukça farklıdır. Mecmûanın tarihine veya sahibine ilişkin herhangi bir kayıt/mühür bulunmamaktadır. Ancak mecmûada eserleri yer alan müelliflerin ölüm tarihleri ve eserleri sırasıyla şu şekildedir: Hamdullah Hamdî, *Kıyâfet-nâme*, ö. 1503; Revânî, *İşret-nâme*, ö. 1523; müellifi ve eserin yazıldığı tarih bilinmiyor, *Esrâr-nâme*; Üsküplü İshak Çelebi, *Hâcib-nâme*, ö. 1538; Sun’î Çelebi, *Tezyîn-nâme*, ö. 16. yüzyıl. Mecmûada, eserlerin müelliflerinin ölüm tarihine göre sıralandığı görülmektedir. Dolayısıyla eldeki veriler ışığında bu mecmûanın 16. yüzyılda derlendiği yorumu yapılabilir.” (Bursalı, 2017, 4-7)

² “Mecmuanın ne zaman ve kim tarafından hazırlandığı bilinmemektedir ancak içindeki metinlerden hareketle on altıncı yüzyılda tertip edildiği söylenebilir.” (Bursalı, 2017, 1)

“Şubh u seher demiydi seyr ideridüm iy yâr
Bir bâğa irdi yolum vaşfına irmez efkâr (1)
Bu bâğ içinde gördüm zeyn olmuş iki meclis
Biri birinden a’lâ biri birinden eşrâr (8)
Bu iki meclis içinde iki ulu oturmuş
Adıyla biri **Süci** nâmıyla biri **Esrâr** (18)
Didi **Süci**’dür adum tıptoluyam cihânda
Kim haşm olur benümle benüm gibi ya kim var (20)
Ad-ile da’vâ olmaz zâtuñda olmayıcağ
Senüñ aduñ Süci-yse benüm adum da **Esrâr** (29)(Bursalı, 2017, 14-15)

Münazaranın Sonucu: “Eser, isimsiz bir anlatıcının bir bağa girmesi ve bu bağda gördüklerini anlatmasıyla başlar. Bağda iki farklı meclis bulunmaktadır...Her iki meclis içinde ‘iki ulu’ bulunmaktadır. Bunlardan birisi Esrar bir diğeri ise Süci, yani şaraptır. İlk önce Süci nara atarak söze başlar ve kendisini överek *Kur’an*’da Allah’ın onu faydalı bir yiyecek olarak andığını, gönüllerin kendisiyle açılıp şen olduğunu, beyler ve vezirlerin elinden düşmediğini, yerinin bahçe ve bağlardaki meclisler olduğunu anlatır. Süci’nin bu sözlerini dinleyen Esrar, gülmeye başlar ve Süci’ye Allah’ın onu zemmettiğini ancak kendisinin bunu bile anlamayarak medh edildiğini sandığını, hadislerde isminin kötülüklerin anası olarak geçtiğini, şarabı ancak cimri, aç ve kimsesizlerin içtiğini, iki dostun dahi şarap içtikten sonra kanlı bıçaklı olduğunu, şarap meclislerinde her zaman kavga çıktığını ve şaraba uyan kimselerin ahmak olduğunu dile getirir. Kendisinin ise İslâm dini içinde zararlı olarak bilinmediğini, rahatlıkla alınıp satıldığını, esrar içen bir kimsenin cezalandırılmadığını buna nazaran şarabın gizli saklı satılıp içildiğini ve şarap içtiği bilinen bir kimseye had cezası uygulandığını söyler. Esrar’ın bu sözlerinden incinen Süci, Esrar’a ahmak olduğunu, suretinin iyi olmadığını oysa kendisinin rengi ve berraklığıyla cihanı aydınlattığını, onu içen bir kimsenin aslanla cenk edecek kadar cesaret sahibi olduğunu, Esrar’ı yiyen birinin ise başının eşek gibi sarktığını, aslının Allah tarafından övülen üzüm olduğunu oysa Esrar’ın ne olduğunun belirsiz olduğunu söyler. Tekrar sözü alan Esrar, Süci’ye ahmak olduğunu, aslı her ne kadar iyi olsa da kendisi azdığı ve doğru yoldan saptığı için ona uyanları da saptırdığını anlatır ve şarabı kâfir içeceği kendisini de mümin yiyeceği olarak tanımlar. Manzumenin devamında birbirlerine karşı iyice sinirlenen ve ahmak, suretsiz, hor, zelil gibi kelimelerle hakaret eden Esrar ve Süci’nin tartışması şu argümanlar etrafında döner: (Bursalı, 2017: 9-10)...Manzumenin son kısımlarına doğru ise Esrar’ın ağır hakaretlerine maruz kalan Süci oldukça sinirlenir ve beraberinde bulunanlara Esrar’ı taşlamalarını söyler böylece iki grup arasında cenk başlar. Sayıca üstün olduğu için Esrar galip gelse de Süci cengi bırakmaz. Bunun üzerine Esrar kavgayı sonlandırmak için çocuğun bile bu işi yapmayacağını, ikisinin de geri çekilmesini ve kadıya gitmeyi önerir. Ancak Süci, kadıya giderse ‘seksen ağaç had cezası’ olduğu gerekçesiyle şeriate başvurmak istemez. Bunun üzerine Esrar, Süci’yi döverek onun her şeyini alır ve yerine geçer.”(Bursalı, 2017, 11).

“Bu sözi işidicek şabr idemedi Süci
Yârânlarına eydür kıluñ şunu seng-sâr (95)
Puhte ‘arağ benefşe yüridiler ilerü
Boza bozun [?] gül efsün bir kaç dağı kafadar (96)
Her biri haykırışup tırdı yirinden örü
Kim kıru dağı hâcerden kimisi aldı eşcâr (97)
Gördi bu işi Esrâr tâbi’lerine eydür
Kalkuñ tutuñ buları bağlañ kamu ne kim var (98)
Sultân şâhı tırdı hem kıra pehlüvânda
Afyûna ma’cün eydür gel sen de cenge iy yâr (99)
Esrâr çoğ idi anda uğraşdı birbiriyle
Şankim seher deminde ağına ağıdı Tatar (100)
Bir tuhfe cengdürür bu zîrâ ki hâlî yirde
Ne aracı bulunur ne hod kılc bıçağ var (101)
Bir dem biri biriyle muhkem urışdı bunlar
Yarıldı niçe başlar ufandı niçe kıollar (102)
Çoklığı-ıla çü Esrâr oldu Süci’ye gâlib
Likin Süci bahâdır azlığıla oldu gam-hvâr (103)

[42a]

Güft-i Esrâr bâ Şarâb

Uğraş içinde Esrâr döndü Süci'ye eydür

İlmaz şabî bu fi'li olmaz delide bu kâr (104)

Ayrı yârânlaruñî tâbi'lerümi ben de

Ġavġa kesülsün andan senüñle bir sözüm var (105)

Fi'lüñ kamu zamânda ġavġa degül mi baġ hâ

Yine fesâda şimdi meyl eyledüñ sebük-vâr (106)

Esrâr Süci'ye eydür bu da'vâmuz senüñle

Ceng ile vü söz ile faşl olunmaz ey yâr (107)

Gel berü gel senüñle şerî'ate varalum

'Arz idelüm bu hâli diñleyelüm ne söyler (108)

Esrâr'a Süci eydür kâđîya varmazan ben

Her kâđî meclisinde seksen ağac ġaddüm var (109)

Çün Süci and içüben döndiyise şer'adan

Döndü Süci'ye sürdi meydânı aldı Esrâr (110)

Zîrâ cihân içinde kim döndiyise şer'den

Bulmadı fırsat aşlâ oldu kamu niġün-sâr (111)

Kim ki tevâzu ile baş egdiyise şer'e

Oldı iki cihânda ol 'izzet-ile hem-vâr (112)

Ol dem ki şer' añdı faşl oldu anda da'vâ

Düşürdi raġtı Süci konda yirine Esrâr (113) (Bursalı, 2017, 19-21)

1.5 Eserin Adı: Mecâlisü'n-Nâfi (Münâzara-i Kahve vü Bâde)

"Bayezid Devlet Kütüphanesi Nadir Eserler bölümü B5485 numarada kayıtlı olan *Münâzara-i Kahve vü Bâde* 127 yaprak olup her yaprakta ortalama 17 satır bulunmaktadır. 210x125-140x65 mm ebadında olan nüshanın cildi hasarlı olup sayfalarında kopukluk ve yırtıklar bulunmaktadır. Kütüphane kaydında '*Münâzara-i Kahve vü Bâde*' olarak geçen eserin ismi kitabın iç kapağında '*Kitâb-ı Kahve vü Bâde*' olarak yazılmış, metinde ise (4077. beyitte) '*Mecâlisü'n-nâfi*' olarak zikredilmiştir:

Olmağın dildeki ġamı dâfi'

Oldı nâmu mecâlisü'n-nâfi' (4077)" (Şener, 2014, 22)

"*Münâzara-i Kahve vü Bâde*, isminden de anlaşılacağı üzere Kahve ile Bâde'nin birbirlerine karşı üstünlük mücadelesinin ele alındığı münazara türünde bir mesnevidir. Eserdeki Kahve ve Bâde'nin birer sembolden ibaret olduğunu Naġzî eserinde belirtmektedir. Gerek '*Bâde 'aşk u kahve sevda olduğuna temsil-i zîbâdur*' (67b) başlığı ve bu başlık altındaki beyitlerde (bk.2200-2205. beyitler) gerekse aşağıya aldığımız beyitte 'Bâde'nin aşkı, 'Kahve'nin de sevdayı sembolize ettiği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Bâdedür 'aşk ü ġahvedür sevda

İkisinden cihânda bu ġavġa (6) (Şener, 2014, 23)

Eser aruz vezninin hafif bahrinden "fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eserde, bazı mesnevilerde görülen gazel, rubai, kıt'a vb. farklı nazım şekilleri yer almamaktadır." (Şener, 2014, 23).

"*Münâzara-i Kahve vü Bâde* mesnevisinin kime sunulduğu hususunda kesin bir ifade bulunmamakla birlikte, padişah övgüsüne ayrılan bölümün "*Der-medh-i pâdişâh-ı şâhib-dâd Hazret-i Sultân Murâd dâme mülkehü*" (10b) başlığından hareketle eserin IV. Murat'a sunulduğunu söyleyebiliriz." (Şener, 2014, 23). "Agâh Sırrı Levend (1984b, 141) eser için '*Murat zamanında yazıldığı anlaşılıyor, ama hangi Murat olduğu belli değil*' demektedir de eserin "*Der-medh-i pâdişâh-ı şâhib-dâd Hazret-i Sultân Murâd dâme mülkehü*" (10b) başlığı altındaki beyitlerden birinde geçen '*Hân Murad ibn-i Aġmed*' ifadesinden bu Murat'ın, Sultan Ahmet'in oğlu IV. Murat olduğu anlaşılmaktadır.

Hân Murad ibn-i Aġmed-i merġüm

Oldı devletle ġaliyâ şeh-i Rüm (343)" (Şener, 2014, 17)

"Sebeb-i telif kısmında Naġzî, gönlündeki ġamı gidermek için ve rintlere eğlence olsun diye bir hikâye yazmak istediğini söyler. Yazacağı hikâyenin daha önce kimse tarafından anlatılmamış ve işitilmemiş olması gerektiğini düşünürken aklına kahve ile bade gelir ve onları konu alan bir hikâye yazmaya karar verir. Naġzî'ye göre yazdığı bu eser 'ġamı def etmek için bahane olan acayip bir hikâye'dir.

Yazduğum bir 'aceb fesâne durur

Def'-i ġam kılmğa bahâne durur (313)" (Şener, 2014, 24)

Yukarıda da belirtildiği gibi “Münâzara-i Kahve vü Bâde, geniş destanî, dinî, ahlakî ve tasavvufî konuların yazımında en çok tercih edilen nazım şekli olan mesnevi ile yazılmıştır. Mesneviler genellikle tevhid, münacaat, na’t, dört halifeye övgü, padişaha veya eserin sunulduğu kişilere övgüden sonra eserin sebab-i telifi, asıl konunun anlatıldığı bölüm ve hatime şeklinde tertip edilirler. Nağzî de mesnevilerin bu genel tertibine uygun olarak eserine tevhid ile başlamıştır. Bunu münâcaat ve na’t takip eder. Na’tten sonra dört halife ve paygamber ailesi (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) için yazılan methiyeler yer alır. Bu methiyelerden sonra gönlüne ve kalemine hitap eden Nağzî daha sonra yokluk aleminden gam ve kederle dolu bu dünyaya ayak bastığı zaman ve çocukluğundan yaşlılığına kadar başından geçenleri çeşitli başlıklar altında hikâye eder. Burada düşman elinde esir düşmesine ve çektiği sıkıntılara dair ayrı başlıklar açar. Bunları sebab-i telif ve Sultan IV. Murat’a övgünün yer aldığı bölümler takip eder. Nağzî, bir bahar tasviri ile asıl konunun anlatıldığı bölüme başlamak için zemin hazırlar. Bahar tasvirinden sonra bir şehri anlatmaya başlar ki burası İstanbul’dur. Bu bölümü meyhane ve kahvehane tasvirlerinin yapıldığı bölümler takip eder. Kahvehaneyi anlattıktan sonra bu mekânın müdavimleri ve tiryakilerden bahseder. Daha sonra bazı rintler tarafından kadeh, sürahi ve şarabın kahvehaneye götürülmesi anlatılır. Bu bölümden sonra şarap, kadeh ve sürahinin tasviri yapılır. Bundan sonra Bâde’nin kahvehane Sâki’sine gönül vermesi; onu etkilemesi ve kendi meclisine davet etmesi; Bâde’den etkilenen kahvehane Sâki’sinin Kahve’yi de alıp Bâde’nin meclisine gitmesi; Bâde’nin Sâki’ye karşı tavırlarından Kahve’nin rahatsız olması ve Bâde’yi edepsizlikle suçlaması gibi bölümler yer alır. Kahve’nin Bâde’yi edepsizlikle suçlamasından sonra münâzara başlamış olur ve Kahve ile Bâde’nin karşılıklı atışmalarının yer aldığı bölümler birbirini takip eder. Mesnevilerde hikâyenin tamamlanmasından sonra genellikle eserin beyit sayısı, bitiriliş tarihi, duası, okuyucuya seslenerek ondan dua istenmesi gibi hususların yer aldığı bir hatime bulunur. Münâzara-i Kahve vü Bâde mesnevisi de bu hususların ele alındığı bir hatime bölümü ile sona erer.” (Şener, 2014, 24-26).

Müellifi: Nağzî³

“Kaynaklarda ismine rastlayamadığımız Nağzî’nin ulaşabildiğimiz bir tek eseri vardır. Tek nüshası Bayezid Devlet Kütüphanesi 5485 numarada kayıtlı olan *Münâzara-i Kahve vü Bâde*, kaynaklarda ‘yazarı bilinmeyen’ bir eser olarak geçmektedir. Eseri incelediğimizde şairin bazı beyitlerde mahlasını Nağzî olarak zikrettiğini görmekteyiz:

Nağziyâ bes bu deñlü midhat-i şâh

Hağ te’âlâ ola o şâha penâh (370)

Bu bahâneyle *Nağzî*-i nâ-şâd

Ola ‘âlemde belki hayr ile yâd (374)” (Şener, 2014, 17)

Açılıp yılda *Nağzî*’nüñ başı

Gözlerinüñ ahar imiş yaşı (3538)

Oğununca bu kışşa-i zîbâ

Anı ister ki *Nağzî*-i şeydâ (4089)

Telif Tarihi: H. 1035 (M.1625-26)

³ “Nağzî, ismi duyulmamış şairlerden biridir. Tezkirelerde ismine rastlamadığımız Nağzî’nin hayatı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Gerçek ismini ve nereli olduğunu bilemediğimiz şairin hayatı hakkındaki bazı bilgileri yine eserinden öğrenebiliyoruz. Buna göre Nağzî’nin çocukluk dönemi hayli rahat ve güzel geçmiş. Gençlik yıllarında asker olmuş, serhat boylarında beklemiş, savaşlara katılmıştır. Bir zaman sonra ‘dirlik’, daha sonra ‘tumar’ sahibi olan Nağzî’nin devlet kademesinde makam sahibi olma konusunda hırslı olduğunu eserindeki ifadelerinden anlamaktayız. ‘Dirlik’ ve ‘tumar’ sahibi olmakla yetinmeyen Nağzî hep daha fazlasını isteyip bir müddet sonra ‘zeamet’ sahibi olmuştur. ‘Zeamet’ sahibi olunca selamete ereceğini düşünen Nağzî, bu görevde de umduğunu bulamayıp kâtip olmaya niyetlenir. Nağzî’nin bu isteği yerine gelir ve sırasıyla ‘divan kâtibi’, ‘muhasebeci’, ‘mukataaci’, ‘ruznameci’ ve ‘defterdar’ olur. Ömrünü devlete hizmet etmekle geçiren ve bu görevlerinden dolayı iyi bir şöret sahibi olacağını bekleyen Nağzî maalesef umduğunu bulamaz. Dahası bu görevlerde bulunduğu müddet içerisinde hayli varlığa sahip olan Nağzî, zamanla bütün varlığını kaybeder ve yoksul düşer. Nağzî, ‘Dest-i a’dâda giriftâr ü l’âr olup çekdügüm mihnet ü âzârı beyan ider’ başlığı altında on yıl düşman elinde esir olduğunu söylemektedir. Buradaki ifadelerden Nağzî’nin, Osmanlı devleti ile Safeviler (İran) arasında gerçekleşen savaşlarda İranlılara esir düştüğünü anlamaktayız. Esaretine ve mal varlığını kaybettiğine dair beyitlerin peş peşe zikredilmesi, onun mal varlığının bu esaret döneminde elinden gittiği ihtimalini akıllara getirmektedir. On yıl gibi uzun bir esaret döneminden sonra Nağzî düşman elinden kurtulur fakat rahata kavuşamaz. Nağzî hürriyetine kavuşmuştur ancak geçim sıkıntısı gibi bir musibet ile karşı karşıyadır. Dardını dostlarına anlatıp yardım talep eder ama kimseden karşılık bulamaz. Dostlarının tutum ve davranışları ona esaret döneminde maruz kaldığı sıkıntılardan daha acı gelir. Dostlarından umduğunu bulamayan Nağzî devlet hizmetinde bir görev almak ister. Her ne göreve talip olursa geri çevrilir. Dahası istediği görevlere karşılık kendisinden rüşvet istenir. Defterdarlık, tumar, zaamet gibi talepleri geri çevrilen Nağzî, devlet kademesinde görev almaktan ümidini keserek kendi çaba ve gayretleriyle geçimini sağlayacak işler yapmanın yoluna bakar. Elde avuçta bir şeyi kalmayan Nağzî’nin bedeni de zayıflamıştır. Güç kuvvet gerektirecek işlerde çalışamayacak derecede yaşlı olan Nağzî’nin en iyi bildiği iş, yazmaktır ancak yaşlılıkta kalem tutup yazmak iğne ile kuyu kazmak gibidir. Varlıklı biri iken yardımcı muhtaç hale gelmesine çok üzülen Nağzî bu durumu biraz da kendine bağlamaktadır. Hayat hikâyesi hakkında bu bilgileri veren Nağzî’nin nereli olduğu, eğitim durumu, ailesi, kaç yaşına kadar yaşadığı ve kaç yılında öldüğüne dair herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.” (Şener, 2014, 17-22)

“Nağzî, eserini ne zaman tamamladığını bir tarih beyti ile belirtmiştir. Aşağıda naklettiğimiz bu beyitte geçen ‘naẓm-ı pākīze’ terkiibinden anlaşılacağı üzere eser, 1035 (1625-26) senesinde tamamlanmıştır.

Dil bu eş’âr-ı hûb-ı nev-hîze

Didi târîh naẓm-ı pākīze (4076) (Şener, 2014, 17-18)

Münazırlar: Kahve, Bâde

Münazaranın Sonucu: “Nağzi, ‘kahve ve bâde safası olan bu kıssayı anlasın’ diyerek hikâyesine başlamaktadır. Tefekkür âleminde, herkesin gezip dolaşmaya meylettği bir zamanlar Nağzi birkaç kafa dengi arkadaş ile birlikte gezintiye çıkar; şair bu gezinti esnasında yollarının bir şehre vardığını söyleyerek bu şehri anlatmaya başlar. İnsanoğlunun aradığını bulduğu ve bir dünya numunesi olan bu şehir İstanbul’dur. Şair bu şehri gezerken, gönlündeki gamdan kurtulmak için meyhaneye yönelir. Sonra şair sözü meyhaneden kahvehaneye getirir. Meyhaneden sarhoş bir şekilde çıkanlar kahvehaneye uğrarlar. Şair de kahvehaneye girer ve ibret gözüyle burayı gözlemler. Kahvehaneye gelenler arasında Bâde, Câm ve Sürâhi de vardır. Bunlardan Bâde kahvehane Sâkî’sine gönül verir ve Sâkî’nin dudaklarına erişmek için onun kadehine dökülmek ister. Bâde, büyü yaparak Sâkî’yi etkilemeyi başarır ve Sâkî’nin gönlü Bâde’ye meyleder. Kahve’yi de alarak Bâde’nin meclisine gider. Bâde’nin Sâkî’ye karşı ilgisini bilen ve Sâkî’nin de Bâde’ye gönül verdiğini gören Kahve, endişelenmeye ve Sâkî’yi Bâde’den kıskanmaya başlar. Bâde’nin Sâkî’ye karşı olan tavır ve davranışları Kahve’yi rencide eder. Bâde’nin Sâki ile olan samimiyeti ve meclisteki hal ve hareketlerinden rahatsız olan Kahve, onu edepsizlikle itham eder ve azarlar. Bâde, bu azarlamaya çok alınır ve o da Kahve’yi azarlar. Artık Kahve ve Bâde arasında önce Bâde’nin sonra Kahve’nin üstün geldiği ancak neticeye vurduramadıkları bir çekişme başlar. Birbirinden intikam almak için her biri bir meclis kurup dost ve taraftarlarını bu meclise çağırır. Bundan sonra Kahve ve Bâde birbirlerinin iyi ve kötü yönlerini dile getirerek atışmaya devam ederler. Berş, Afyon ve Beng Bâde’ye karşı Kahve’yi, Arak ve Boza da Kahve’ye karşı Bâde’yi kıskırtarak araya fitne sokup ikisinin savaşmasına neden olurlar. Bu savaşa Kadeh ve Fincan da katılır. Bâde ve Kahve zaman zaman birbirlerine karşı üstünlük kursalar da savaşın sonunda Bâde galip gelir. Bâde’ye yenilen ve Sâkî’yi Bâde’ye kaptıran Kahve, Bâde’yi padişaha şikâyet eder. Sorgulanmak üzere ikisi de huzura çıkarılır ve bu savaşa neyin sebep olduğu sorulur. Önce Kahve söz alır ve hikâyesini anlatır. Başına ne geldiyse Sâkî’den geldiğini; Sâkî’nin kendinden ziyade Bâde’ye meyilli olduğunu; Bâde’nin bir gün hanesine geldiğini ve Sâkî’yi ayarttığını; kendisinin de Bâde’ye değer verdiğini ancak bu davranışı ile hata yaptığını söyleyerek şikâyetini padişaha bildirir ve Kahve ortadan çekilir. Kahve başından geçenleri anlatıp bitirdikten sonra sıra Bâde’ye gelir ve kendi macerasını anlatır. Bu dünyaya geldi geveli güzel yüzleri seyretmeye doyamadığını; bir dilberin Kahve’ye Sâki olduğunu duyunca hemen kahvehaneye koştuğunu; orada Sâkî’yi gördüğünü; onun Sâkî’ye Sâkî’nin ona gönül verdiğini; Sâkî’nin Kahve’yi bırakıp kendisini tercih ettiğini; bunun üzerine Kahve ile aralarında husumet çıktığını söyleyerek hikâyesini tamamlar. Her iki tarafın da macerası dinlendikten sonra Sâki araya girer ve Kahve ile Bâde’yi barıştırır.” (Şener, 2014, 54-64).

“BÂDENÜŃ SÂKÎ İLE KADİMÎ NÂZ Ü NİYÂZİ VE ‘AŞK-I SÂKÎ İLE DİLDE GİZLÜ ZÂRİ VE KAHVE İLE KADİMÎ KİŞSA-İ DÜR U DIRÂZİ OLMAGIN İTTİHÂZ-I FURŞAT OLUP OL BAHÂNE VE ‘ADÂVET İLE DEMİ DÜŞMEGİN SÂKÎ ÇEKÜP ALDUĞIN BEYÂN İDER

Geleli hâşılı bu dünyâya

Toymadum seyr-i rüy-ı zîbâya (4039)

Güş-ı câna irişdi kim bu haber

Çahveye sâki oldı bir dil-ber (4040)

Gelene ayağıyla karşı gider

Şahdur kavline ri’âyet ider (4041)

Sâki nâmın işitdügimde hemân

Atdum ol demde çahveye cân (4042)

Çahveye başduğum gibi ben ayak

Geldi sâkiyle çahve-i aħmâk (4043)

Ol perîye tokundı çün nazarum

Zâhir oldı yine benüm tutarum (4044)

Oldı sâki kaçan mülâki baña

Çahveyi kodı oldı sâki baña (4045)

Sâkiye ben hâkîr dil virdi

Sâki ise baña gönül virdi (4046)

Saña bir tâze kim ola mâ’il

Aña dil virmemek nice kâbil (4047)

- Çahve ortaya düşdi yürüdi
Ehl-i keyfüñ boğazları kırudı (4048)
Çahve aħbâbı uydılar keyfe
Kimi şaşa yapışdı kimi seyfe (4049)
Sâkıyi kıaldurup tevâbi'-i keyf
Baña itmişler idi böylece ĥayf (4050)
Var idi böyle mâ-cerâ arada
Ger cerâĥat kıalursa bed yarada (4051)
Gözedürdüm bu vechile fırsat
Düşse fırsat virem dime mühlet (4052)
Düşse düşmen eline fırsat-ı tãm
İntikâm almağa ider ikdâm (4053)
Elüme girdi çün benüm fırsat
İtmedüm ben de kıahveye ĥürmet (4054)
Ol geniş yüzlü baña mâ'il idi
Kara pus gibi kıahve ĥâ'il idi (4055)
Bendenüñ kârı sâķi tutmaķdur
Bezmede engeli uyutmaķdur (4056)
Ĥâşılı sâķi tutup aldum
Kıahvenüñ yüzini yire řaldum (4057)
Şakınan tâzesin uçurmaķdan
Şakına aña mey içürmekden (4058)
Tâze yavrı kaçan çakırla döner
Aluben çakır anı cana kıonar (4059)
Bâdeden dil-beri hemân kaçır
Tiz olur yavrusu geleni çakır (4060)
Diyü mey mâ-cerâyı bildürdi
Kıahveyi mağlata ile yıldurdu (4061)
Kıahveye ĥâl oldılar şulehâ
Bâde-i n.....oldılar zürefâ (4062)
Kimi didi ne.....ceng ü cedel
Kıahve..... (4063)
Oğlına aķça dökmege.... senüñ
Ya'ni dirler..... (4064)
Her kimi istese eger oğlan
Anuñ olmaz mı şer' ile o hemân (4065)
Kıahvenüñ hep cevâbı şer'idür
N'idelüm ki şarâb mer'idür (4066)
Didi kıopdı yir yirin ĥavğa
Gördilerolinmayor da'va (4067)
İkiñüz de bize olur lâzım
Diyüp işlâĥa oldılar 'âzim (4068)
Sâķi ise şarâbdan dönmez
Kıahvenüñ ise âteşi sönmez (4069)
Didiler var m'ola bir ehl-i felâĥ
Kim şala ara yire şulh u şalâĥ (4070)
İtdiler yine sâķiye.....
Kim def'i.....hep (4071)
Girdi sâķi yine hemân araya
Ura merhem oñulmayan yaraya (4072)
Bâde vü kıahveyi ele aldı
Ara yire muşâlâĥa şaldı (4073)

Kahve vü bâdeyi barışdurdı
Leb-i sâkî şeker karışdurdı (4074)
Buldı bu kışşa-i sürür encâm
Kahve vü bâde şevkı ile tamâm (4075)" (Şener, 2014: 371-373)

1.6 Eserin Adı: Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn)

"Fazlî'nin edebiyat tarihine dâhil edilmesini sağlayan tek eseri Mahzenü'l-Esrâr isimli mesnevisidir. Eserin bilinen tek nüshası DTCF Ktp. İsmail Saib I. nu: 1422'de kayıtlıdır. Aruzun 'fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün' kalıbı ile yazılan eser toplam yedi yüz altmış dört beyittir. Fazlî, eserin bir adının Mahzenü'l-Esrâr diğer adının ise Dâfi'ü'l-Hüzn olduğunu belirtir." (Aksoyak, 2018, 78).

Ger tefahhuş eyler iseñ nâmı ne
Mahzenü'l-esrâr didüm nâmına (757)
Dâfi'ü'l-hüzn oldu bir nâmı dağı
Hüznî kalmaz okuyanlar ey ağı (758) (Aksoyak, 2018, 137)

"Mahzenü'l-Esrâr'ın giriş bölümünde tevhit, münacât ve naat konulu beyitler yer alır. Daha sonra şair on iki imamdan bahseder ve onlara olan bağlılığını bildirir. Bu bölümlerden sonra eserin konusunu oluşturan bölüme geçilir. Eserin konusu keyif verici maddeler Esrar, Beng, Falûniyyâ, Kahve, Bâde, Şarap ve Boza'nın münazarası şeklindedir. Her madde kendini tanıtmaya ve diğerlerinden üstün olduğunu kanıtlayıcı gayreti içindedir." (Aksoyak, 2018, 78).

Müellifi: Vardarlı Fazlî

"Fazlî ve Mahzenü'l-Esrâr'ı hakkında kaynaklarda çok fazla malumat yoktur. Kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan Fazlî'nin hayat hikâyesini kısmen de olsa Mahzenü'l-Esrâr'dan takip edebiliyoruz. Bu hususta Fazlî, halen Yunanistan sınırları içinde yer alan Vardar Yenicesi'nden olduğunu Ba'de zâlik bu hakîr-i pür-elem/Fazlî-i Vârdâri Evrenosî hem 2a beytiyle belirtiyor. Ayrıca bu beyitle meşhur akıncı beyleri Evrenosoğulları ile akraba olduğunu söyleyerek ailesine ilişkin ipucunu da veriyor. Fazlî'nin mesnevisinin başında 12 imama bağlılığını açıklaması da onun alevî-bektaşî-meşreb olabileceğini düşündürmektedir. Mahzenü'l-Esrâr'da dört halife övgüsüne yer vermemesi de bu hususu destekler niteliktedir." (Aksoyak, 2016, 224).

Ba'de zâlik bu haķîr-i pür-elem
Fazlî-i Vârdâri Evrenosî hem (21) (Aksoyak, 2018, 84)

Telif Tarihi: H. 1046 (M. 1636)

"Fazlî, Mahzenü'l-Esrâr'ı 1636 (1046) yılında kaleme almaya başladığını ve aynı yıl bitirdiğini;
Hicretüñ biñ kırk altısında ben
Kendi ğam-hânemde oturur iken (2a)
Tarihinden ger şorarsañ ey ğulâm
Biñ kırk altıda oldu bu tamâm (28a)

beyitleriyle eserin başında ve sonunda ifade ediyor. (Aksoyak, 2016, 225)

Münazırlar: Esrar, Bers, Afyon, Kahve, Şarap, Boza

Münazaranın Sonucu: "Fazlî, mesnevisinin 'Giriş Bölümü'ne tevhit, münacat, na't konulu beyitler ile başlar. Daha sonra Mısır'da uzun yıllar aç susuz gezdiğini, halini kimseye açmadığını ve bahtına isyan ettiğini anlatır. Yine bir gün bahtından şikâyet ederken bir dostu içeri girer ve şairi üzüntüsünden kurtarmak için bağ gezintisine çıkmayı teklif eder. Evden çıkarak dostlarıyla epey müddet dolaşırlar ve bir bağa teklifsizce girip eğlenmeye başlarlar. Akşam olunca bağda kalmaya karar verirler. Sabah olunca her türlü meyvenin bulunduğu başka bir bağa geçerler. Bağda eşi benzeri olmayan bir kasır görürler. Kasrı gezerlerken 'pîr-i hakikat'ın daveti haberini işitirler. Davete icabet etmek için dostlarıyla kasra girerler. İçeri girince Hz. Muhammed, Hz. Ali ve 12 İmam'ı bir arada görürler. (Aksoyak, 2016: 226) Akşam olunca sohbet başlar. Fazlî, bağın ve kasrın adını sorar. Kasrın adının 'Kasr-ı bi'l-ayn' olduğunu söylerler (Aksoyak, 2016, 227).

Çın seher ol bağdan ey behrever
Gayrı bâğa eyledük seyr ü sefer (72)
Bağ ammâ özge bağ ey nev-civân
Güyyâ cennetden olmuş bir nişân (74)
Var idi hem anda bir kaşr-ı bülend
Saķf-ı bâlâsına irmezdi kemend (91)
Ol arada ben faķîr ü pür-melâl

Kaşr u bāguñ nāmını itdüm su’āl (117)
Birine didüm ki ey kân-ı kerem
Bu mıdur didükleri Bâg-ı İrem (118)
Didi ol dem baña ol yâr-ı güzîn
Bu degül Bâg-ı İrem ey merd-i dîn (119)
Gerçi şüretde degül Bâg-ı İrem
Lîk bu Bâg-ı İremden yeg bu dem (120)
Bunuñ adı Kaşr-ı Bi'l-‘ayn oldı bil
Sen didüğüñ bāg bu bāg ol degül (123)
Ol sebebdendür adı Kaşr-ı Bi'l-‘ayn
Kim olupdur bu maķar-ı ħür-ı ‘ayn (124)

Bâg-ı İrem’den daha güzel bir baĝın içinde yer alan “Kaşr-ı Bi'l-Ayn” adlı kasırda gerçekleşen münazaraya esrar, berş, afyon, kahve ve şarap katılırlar. Münazaranın yapılacağı kasra son gelen Boza, içeriye girmeden diĝer keyif verici maddeler tarafından kapıdan kovulur.

Der-Beyân-ı Āmeden-i Boza-i Nâ-bekâr
Çün geçüp kıldı qarâr ol gül-‘izâr
Kaşpuya itdük nazâr ol dem i yâr (305)
Kaşpuda gördük turur bir ecnebî
Meclis-i ‘irfâna uymaz meşrebi (306)
Bir ‘aceb hey’et ki göz görmüş degül
Bir ĝarîb şüret ki naķş olmuş degül (307)
Cümle yârân göricek ol münkeri
Hem turuş-rüy u kerîhü’l-manzarı (310)
Didiler kim bu ebû bañn u şikem
Kim ola kim buraya ķomuş ķadem (311)
Boza cerrârına beñzer bu gidi
Bengî ‘ayyârına beñzer bu gidi (317)
Meclise ķoymañ bu boza bekrîsin
Görmeyelüm tâ ki yeşil çihresin (321)
Emr-i ‘âlî mûcibince ol zamân
Ol raķîb-i dîvi ķovdılar hemân (328)
Kaşpudan sürüp çü taşra kaķdılar
İt gibi ardınca taşra atdılar (329)
Ol raķîb-i dîvi çünkim ķovdılar
Meclis-i ħâşa gelüp oturdılar (331)

Bozanın haricindeki beş keyif verici maddenin (esrar, berş, afyon, kahve, şarap) Kaşr-ı Bi'l-Ayn’daki üstünlük mücadelesinin sonlarına doğru şarap “Firenk İklimi”ne kaçmak zorunda kalır.

Der-Beyân-ı Ta’rîz Kerden-i Kaşve-i ‘Ālî-şân Ber Bâde-i Gül-Reng
Şalmış iken meclis içre bâde tâb
Cûşa geldi kaşve-i ‘âlî-cenâb (614)
Bâde-i gül-rengে çok itdi ‘itâb
Daĝı ol pür-tâba çok itdi ħiţâb (620)
Kaşveyi ol ‘âlî-şân u kâm-yâb
Bâde-i gül-rengে iderken ‘itâb (641)
Kandan imiş berş ü efyün ile beng
Girdiler meydâna cenge çün peleng (642)
Kaşve-i ‘âlî-cenâba ey güzîn
Cümlesi ol demde oldılar mu’în (643)
Yek-cihet yek-dil çü el bir itdiler
Bâdenüñ katline tedbîr itdiler (644)
Bâde-i gül-reng bundan aldı reng
Kaçmaĝa tedbîr itdi bî-direng (646)

Lâzım oldu aradan kaçmak aña
Hem o meclisten ayak çekmek aña (648)

Gördi çün iş işden geçmiş i yâr
Kuşkına kuvvet virüp itdi firâr (650)

Ayağın koyup karaya gitdi ol
Uğrayan uğrayanı katl itdi ol (651)

Ķır ü kaĶrân zevrağa olup süvâr
Firenk iklimini itdi ihtiyâr (652)

Ķanda sen aşl-ı vaĶan gitmekde ol
Ziftli zevrağa hem girmekde ol (653)

Biz ez-în-cânib çü geldük Ķahveye
Ol 'âlî-şâna ol âb-ı naĶveye (654)

Anı gördük şahn-ı 'irfânda i yâr
Ķükm taĶtında oturmuş şâhvâr (655)

Didi her kim ki baña yâr ise ol
DaĶı münĶâd u emir-dâr ise ol (662)

Gelsün ol dîdârumı görsün benüm
Hem ayağuma yüzün sürsün benüm (663)

Berş ile efyun u beng-i ehl-i hâl
Ķahveden görünce bunca Ķâl ü Ķâl (667)

Cümlesi teslîm-i küllî yitdiler
Meşrebine kim anuñ Ķoş gitdiler (668)

Gerî kalan mükeyyifat (esrar, berş, afyon) kahve tarafından susturularak, dostça geçinmeye mecbur bırakılır. Münazaranın galibi kahve olur.

Der -Beyân-ı Ta'riż Kerden-i Ķod râ Ķahve-i 'Âlî-şân ve İlzâm Kerden-i İĶvân-ı Ķod-râ Ber-Vech-i Ma'Ķül

Ķahve-i 'âlî-cenâb u 'âlî-şân
Güş idicek bu nikâti ol zamân (672)

Berş u beng ü efyuna idüp ĶiĶâb
Başladı ta'rîf-i nefse bî-niĶâb (675)

Vech-i ma'Ķül ile ilzâm eyleyüp
Hem nikât-âmîz sözler söyleyüp (676)

Didi ol dem ey birâderler gelüñ
Bu benüm pendüme siz râżî oluñ (677)

'İzzet ü raĶbet benümle bulduñuz
Hem benümle siz mükeyyef olduñuz (687)

Ger benümle olmayayduñuz i yâr
Bulmayayduñuz cihânda i'tibâr (688)

Ben sizüñle olmayaydum bir nefes
Cümleñüz olurdu mânend-i denes (689)

Çün vücüduñuz benümle oldu var
Elzem oldu Ķamd itmek bî-şumâr (690)

Şimdi dehr içinde ey yâr-ı laĶîf
Bir benüm gibi 'aceb var mı zarîf (726)

Bu maĶüle niçe sözler söyledi
Vech-i ma'Ķül ile ilzâm eyledi (732)

Bi'z-zarürî çünki mülzem oldılar
Gice gündüz aña maĶrem oldılar (733)

Ba'd-ez-ân dâyim önince gitdiler
Hem aña çok çok mudârâ itdiler (734)

Der-Ķuzûr-ı dostân-ı bā-vefâ
Sîne şâf oldu Ķamusı bā-şafâ (737)

Birbiriyle şarmaşup öpişdiler

Hem kaçışup barışup görüşdiler (738) (Aksoyak, 2018, 127-136)

1.7 Eserin Adı: Leiden MS Or. 25.721

Kişileştirilmiş keyif verici maddelerin üstünlük mücadelesini konu alan ilgi çekici bu mükeyyifat münazarası Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nin yazmaları arasında Cod. Or. 25.721 kaydıyla yer alan 104 varaklık bir mecmuanın 23b-30b varakları arasında bulunmaktadır.⁴

Müellifi: Meçhul

Okunaklı bir ta'lik hattıyla kaleme alınmış bu mükeyyifat münazarasının yazarı belli değildir.⁵

Telif Tarihi: Meçhul

Yukarıda da belirtildiği gibi eserin müellifi ve telif tarihi belli değildir. Ancak Saib ve Nef'i gibi şairlerin isimlerinin zikredilmesinden hareketle eserin 17. yüzyılın ortalarına veya sonlarına doğru kaleme alındığını söyleyebiliriz.⁶

Münazırlar: Afyon, Berş, Esrar (Beng), Boza, Şarap, Kahve

Münazaranın Sonucu: Afyon, berş, esrar, boza, şarap ve kahveden oluşan mükeyyifatın münazarası hayali bir sancak olan "Tahayyulat Sancağı"nın "İşret-âbâd" adlı sahrasında özellikle mükeyyifat-ı âlem için yapılmış bir kasırda gerçekleşir.

"...sâmi'a-perdârum oldu ki hâlâ tahayyulât sancağında ve 'işret-âbâd şahrâsında 'umümen mükeyyifât-ı 'âlem ve sebeb-i neşât-ı nev'-i benî Âdem için bir kaçır-ı 'âlî bünyâd ve bir eyvân-ı tâk-ı Şeddâdî icâd eylemişler (Aynur vd., 2007, 90)...ve 'ale'l-ğuşûş, bugün cemî-i mükeyyifât-ı erbâb-ı neşât tevâbî-i ta'alluqâtı ile anda cem' olup huzûr-ı mekârim-i erbâb-ı fuḥûlda birbirleri ile 'azîm mübâḥase-i nef'iyye ve mu'âraza-i žariyye eyleseler gerek imiş..." (Aynur vd., 2007, 91).

Keyif verici maddelerin (afyon, berş, esrar (beng), boza, şarap, kahve) toplanıp fuhul erbabının huzurunda birbirleri ile gerçekleştirdikleri "azîm mübâḥase ve mu'âraza"yı kahve kazanır ve "...nehy-i ilâhî ile nehy olunmuş bir alay menhî vü mel'un"sunuz diyerek şarabı Firengistan'a bozayı Tatar Han'a esrarı da Horasan'a sürgüne gönderip, kendisi afyon ve berşle birlikte münazaranın yapıldığı kasırda kalır.

"bi'l-cümle meşyan ale'l-vech gelüp Qahve-i feraḥ-baḥşuñ şem'-i meclisine cem' olup geldükleri sâ'at, Şarâba göz açdurmayup ve ayak şaldurmayup bir ağızdan cevâba gelüp didiler ki: "Evvelâ, bire mel'un, senüñ 'âmil-i 'ammâluñ ve bâyi' vü dellâluñ ve şürb-i isti'mâluñ ve mekân u maḥarr-ı istiklâluñ bi'l-fi'l müşrikîn ü Yehüd u cehüd gürüh-i mekrühuna münḥaşır u maḥşûş [30b] olduğdan soñra zümre-i 'asâkir-i mü'minîn ü müslimîne ḥazret-i Ḥaḥḥ celle ve 'alâ ḥazretleri senüñ ḳatre-i mel'üneñi bile şırf-ı ḥarâm buyurmuş iken, saña bu mertebe söz söylemege ruḥşat neden iktizâ eyledi ve mu'âvinüñ olan mürdârlaruñ saña teba'iyyet yüzünden ḥadd u miḳdârların bilmeyüp fuḫûlâne Qahve gibi bir şerîfî'n-nesl-i vücûd-ı mükerreme ḥâricî vü bid'atî lafzıyla edâ-ı bî-ma'nâ etmek neden geldi ve evvelâ Qahveye sen ne vech-ile soñradan zühür eylemişdür diyüp ve anuñ üzerine kıdem da'vâsın idebilirsin ki Qahve-i cân-fezâ bu 'âlem-i melekûta sizüñ cümleñüzden muḳaddem gelmişdi. Velâkin gördiler ki bu 'âlem-i kevn-i fesâd fi'l-cümle küfr ü ḳalâlet ile mâl-â-mâl olmuş içlerinde bulunmağı bir ḫariḳ-le kendilerine enseb ü aḳvâ görmemek ile bârî şunlaruñ yüzlerin görmeyem diyü başın alup çıkup seyâḫat ile Yemen tağlarına doğru teveccüh buyurmuş idi. Ba'de zamânın bir nice yüz yıldan-soñra Şeyḫ Şâzilî raḫimetu'llâhu 'aleyḫ ḫazretleri elçilik ile varup bunlara didiler, 'gel imdi ey Qahve-i cân-fezâ şimden-gerü cihâna peygamber geldi, 'âlem nür-i islâm-ıla ḫoldı ve âşâr-ı küfr ü ḳalâlet cümle mahv oldu' diyüp önlerine düşüp getürdiler. Fi'l-vâḳı' geldükleri gündün berü Ka'be-i mükerremede ve Medîne-i münevverede fuḳarâ loḳması ve şulahâ ḡidâsi bunlardır, görmemişsin ki zamân-ı evvelde bir kişi bir dosta ziyâfet eylese niçe kelle şekerler ezilmek gerek imiş ki ol gelen misâfirler için şerbet ola, şimdi bunlaruñ bir fincânı cümleden mu'teber olmağ-ıla şeker ezilmez olup ve şerbetler içilmez oldu.

⁴ "An interesting and hitherto unpublished text of the latter type, containing a 'discourse' between personified pleasurable substances, and written in the seventeenth century or later, is found in an Ottoman scrapbook preserved in the Leiden University Library." (Aynur vd., 2007: 51) "The text, to which we will turn presently, is found in a scrapbook preserved in the manuscript collection of the University Library of Leiden as Cod. Or. 25.721" (Aynur vd., 2007: 55)

⁵ "It is written in a readable, probably also professional, ta'lik hand..." (Aynur vd., 2007: 55) "No title or name of author occurs, nor does the text end in a colophon." (Aynur vd., 2007: 56)

⁶ "Internal evidence: mention of the poets Sa'ib and Nef'i, points to an origin in the mid-seventeenth century or later." (Aynur vd., 2007: 56) "As said above, the Leiden text is anonymous and undated, but from internal evidence it is likely that the work was composed in the mid-seventeenth century or later." (Aynur vd., 2007: 57)

Her vech-ile kemâl-i rağbet şimdi bularadur görmezmiş ki bunlar için ekâlîm-i seb'ada bu kadar biñ fevķanı vü tahtanı 'âlî kahve-ħâneler binâ olunup zî-kıymet ü girân-bahâ fincânlarla Hasan Şâh ve Yûsuf Şâh nâmlar-ıla müsemma bir alay melek-şive vü perî-'işve vü neveside vü tâvûs-cilve dilber-i ğannâz ve maħbûb-ı cân-güdâz hezâr-güne nâz u niyâz ile kebhırâm, leyyin-reftâr ve lu'bede-bâz u şîrîn-ħarekât u sükkerîn-güftâr ile ser-âgâz iderek aşhâb-ı nezâfetüñ ve erbâb-ı zarâfetüñ zemzemleyüp destlerine şundukları sâ'at bunlar tarafından daħi ol maħalde şudür u zühür eyleyen zevķ-i rûhânî ve şevķ-i nefsanî ve ğareket-i şehvânî ki hep cümlesiz iftiħârı anuñla idersiz cemî' cümleñüzüñ mükeyyifatına niçün ğâlib olmaya bâ-huşûş sizüñ ğâl-i şâhid-i çehre-i bî-behreñüz tamĝa-yı ğürmet ile mührlenüp nehy-i İllâhî ile nehy olunmuş bir alay menhî vü mel'ün olasız daħi bundan-şoñra bu 'arşa-ı müslimîn içinde bulunmañuzdan murâd nedür" diyüp hemân sâ'at ğiddet ü şiddet ü 'orf-ı ğazab birle anlara bir daħi tekrâr söz söyletmemek ve leb ü dendân depretmemek niyyet-ile *beyt: Birbiriyle ğurlaşırslarsız cihânda it gibi/Çık bu 'irfân meclisinden gel yıkıl var ğit ğidi* diyerek şarâbı Firengistân'a ve boza[y]ı Tatar Ğan'a ve esrârı Ğorâsân'a nefy itdürüp Afyün ve Berş ile Kahve-i cân-fezâ ol kaşrdâ karâr idüp ğaldılar." (Aynur vd., 2007, 108).

1.8 Eserin Adı: Münazara-i Mükeyyifat (Tercüman Yazmaları No: 361)

Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman Yazmaları 361 numaradaki eser, klasik şairler arasında bir tarz oluşturacak kadar benimsenmiş olan mükeyyifat münazaralarından bir tanesidir. 185X135 ölçülerindeki mukavva bir cildin içinde 2a-9b varakları arasındaki bu eser, her ne kadar ilgili katalogda⁷ "Letâif" adıyla kayıtlı olsa da aslında yedi keyif verici maddenin (afyon, berş, esrar, boza, şarap, bal suyu, kahve) üstünlük mücadelesine giriştikleri bir mükeyyifat münazarasıdır.

Aharlı, kalın, samanî ve filigranlı ve aharlı, ince, yeşilimsi ve filigranlı olmak üzere iki tür kağıda her sayfada 19 satır olacak şekilde bozuk bir *nesihle* Türkçe kaleme alınmış bu mükeyyifat münazarasının ne zaman ve kim tarafından yazıldığı belli değildir.

Keyif verici maddelerin halk içinde muteber olabilmek için "azîm bahs (mübahase)" ettikleri veya bir başka deyişle kıyasıya mücadeleye giriştikleri bu parlak ve gösterişli mükeyyifat münazarasını müellifi, zamanın getirdiği elemlerden ve sıkıntılardan bunaldığı ve iyice darlandığı bir günde hem kendi gamlı, kederli gönlüne hem de bütün perişan gönüllere eğlence olsun diye icat edip kaleme almıştır.

"Ya'nî ki bu 'abd-i ahķar bir gün âlâm-ı eyyâm-ı bî-kerân ve şedâ'id-i devr-i zamândan bu dil-i pür-ĝamĝin tesķin bulmak için icâd idüp bu letâ'if-i ğarrâyı perîşân dillere eğlence olmak için icâd idüp..." (Tercüman Yaz. No. 361, vrk. 2a)

Kendisini eserde "abd-i ahķar" ve "miskin" olarak nitelendiren müellife göre kaleme aldığı mükeyyifat münazarası çok önemli ve bir o kadar da faydalı bir eserdir. Zira onun eseri gamı da üzüntüyü de def eden bir eserdir. Hakîmlere göre bir nesne gamı def edip üzüntüyü gideriyorsa o nesne fazlasıyla faydalı ve önemlidir. Çünkü gam çok tehlikeli ve akla ziyan bir şeydir.

"Çünkü bir nesne def'-i ĝam u ref'-i hemm ola ğükemâ kavlince ziyâde nâfi' ü ehem olur. Zîrâ ĝam mehkikedür 'akla ziyândur." (Tercüman Yaz. No. 361, vrk. 2a)

Dokuz varaklık bu mükeyyifat münazarası "Ba'de şükr ü sipâs-ı Ğudâ 'azze ve celle"[2a] şeklindeki kısa bir hamdele ve onu takip eden "...şalavât-ı ğabîb Muħammedü'l-Muştafa şallâllâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem ve 'alâ âlihi ve şahbihi ecma'in."[2a] şeklindeki bir salve ile başlar ve "...didiler ki "Merħabâ ey ğüzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne ğelür?" diyü ahîr şulħ idüp şöbete meşĝul oldılar."[9b] satırlarıyla son bulur.

Müellifi: Meçhul

Müellifi meçhul bu dokuz varaklık mükeyyifat münazarası Yusuf adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir.

Telif Tarihi: Meçhul

Telif tarihini bilmediğimiz mükeyyifat münazarasına ait bu nüsha 1061 yılında "evâil-i muharrem"de yani muharrem ayının başlarında (25 Aralık 1650-3 Ocak 1651) istinsah edilmiştir.

Münazırlar: Afyon, Berş, Esrar, Boza, Şarap, Bal Suyu, Kahve

Münazaranın Sonucu: Yedi keyif verici maddenin (afyon, berş, esrar, boza, şarap, bal suyu, kahve) giriştikleri üstünlük mücadelesi (azîm bahs) İşret-âbâd adlı cenneti andırır bir baĝın orta yerinde inşa edilmiş bir kasırdâ ğerçekleşir.

⁷ Günay Kut (1989). *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloĝu I*, İstanbul:Tercüman Gazetesi Yayınları, s. 276-277.

“Gel senüñle ‘İşret-âbâd nâm bir küşâde bâğ vardır ki turağ-ı cennetden ferâğ virür ve mecma’-ı yârân ve merci’-i erkândur ve şöyle istimâ’ olunur ki bugün cemî’ mükeyyifât cem’ olup ‘azîm bahş olsa gerekdür. Diñleyelüm!” diyücek fi’l-hâl hâtırüm küşâde olup bâğ-ı ‘İşret-âbâd’a müteveccihen revâne olduk. Varup ol bâğı temâşâ idüp gördük ki gülleri handân ve bülbülleri giryân ortasında cereyân ider âb-ı revân ortasında binâ olunmuş bir başr-ı zamâne [2b] ki şerh olunmaz. Bir köşkdür ki zemîn ü zamânı pür-naş (ü) nigâr. Seyr ider iken gördüm ki” (Tercüman Yaz. No. 361, vrk. 2a-2b)

Bu “azim bahs”, münazaraya katılan keyif verici maddelerin “kahve”nin üstünlüğünü kendiliklerinden “Merhâbâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöhetüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?” (Tercüman Yaz. No. 361, vrk. 9b) diyerek kabul etmeleriyle sulhla sonuçlanır.

“diyücek Kahve-i dil-âver “Vay bre nâbe-kârlar!” diyüp yanup yakılıp hüd kalbi iki pâre olup kaynayup taşdı. ‘Âleme köpükler saçdı. Öyle şavt-ı â’lâ ile haykırup na’ra urdı ki şît u şadâsı memleket memleket gidüp Hind’de ve Yemen’de Mekke vü Medîne’de Şâm’da ve ‘Irâk’da Rüm’da ve ‘Acem’de ve Engerüs’de ‘Aden’de Çin’de ve Mâçîn’de ve Tâtâr’da gülğulesi işidildi. Mehâbeti ‘âlemi tütüdü. Hârâreti geçmedi. Hattâ ki el üzere tütüp nev-resîde civânlar ellerine alup zemzemleyüp ve pîr-i puhteler bişürüp naşîhat-âmîz kelîmât ve envâ’-ı hâlât itmeyince teskîn bulmadı. Âhîr-i kâr cümle mükeyyifât be-‘tarîk-i inbisât didiler ki “Ey şöhre-i zamân! [7b] Ne ‘aceb tehevvrüñüz gâlibdür. Bir miqdâr sükût üzere oluñ! Bâ-‘huşûş dervîş-nihâd ve seyyâhü’l-bilâd bir kişi olası. Ne hoş nâ-puhtelik idersiz. Bu mertebe mağrûr olacak ne ma’rifetüñüz vardır?” diyücek Kahve-i nâmdâr baş kaldırdı didi ki “Bre nâbe-kârlar! Dünyâda sizüñ nâm u nişânuñuz var mıdır ki benüm katumda kelîmât idersüñüz. Ben bir pehlivân-ı cihân ve şöhre-i zamân ve seyyâh-ı devrân dervîş-nihâd pîr-şîfat kanı ıçcağ cânı kavî nâmdâram. Zamânede benden yeg nesne mi vardır? ‘Âmme-i enâm baña rağbet itdüklerinden gayrı bi’z-zât server-i ‘âlemüñ türbe-i münevverlerinde ve haremeyn-i şerîfnde şulehâ gîdâsı ve fuqarâ loğması benem ki benüm gibi şâhib-i ma’rifet kanda olur? Her kanda kemâlüm var emr (ü) nehve kemâl-i imtişâlüm vardır. Bâ-‘huşûş zamân-ı evvelde bir kişi bir dostına ziyâfet eylese nice maşraf harc idüp tesellî bulmazdı. Şimdi zamânda ehl-i ‘irfân meclisinde bir ziyâfet büsbütün iki fincân kahve ile bir lüle keskün tütün. Benüm bir fincânım zühür ideli bir ağır ziyâfet eyleseler soñra ben olmasam bir hâbbeye geçmez ve bâ-‘huşûş erbâb-ı devlet ve erkân-ı sa’âdet evlerine âdem geldükde nice kelle şeker ezilmek gerek idi ki gelene şerbet ola. Şimdi benüm bir fincânım andan mu’teber oldı. Ben olmağla şeker ezilmez oldı ve şerbetler içilmez oldı. Kemâl-i rağbet şimdi bañadur. Beni isti’mâl iden ‘ibâdete kavî olup [8a] ten-dürüst olur. Benüm için görmez misiz ki kahve-hâneler binâ olup nice sarâylar ve hânlar müheyyâ olup zî-kıymet fincânlar içinde el üzere tutarlar. ‘Al imdî diyüp ol erbâb-ı vefânüñ eline virürler.” diyücek Şarâb ta’arruz idüp aytdı. “Ey dil-âver! Çok lâf urma! Sen şâ’irüñ bu şî’rini işitmedüñ mi ki buyurmuşdur ‘Her kim ki bâde-i gülğündan el çeküp tiryâkilerle hem-dem olup düşdi kahveye/Bir kırmızı yañağlı duğteri koyup meyl eyledi bir kara kahbeye’ ve bir dağı dimişler ki ‘Kahve-i rüy-ı siyâhı içmez illâ neketi’ dimişler.” diyince Kahve dağı “Behey nâ-dân! Öyle degildir. ‘Kahve-i rüy-ı siyâhı içmez illâ ehl-i dil’ dimişlerdür. Bre kahbe-i rüzgâr haram-zâde! Evvelâ başdan şî’rüñ mazmünü küfrdür. Meger bunu diyen şâ’irüñ dağı dîninüñ yolını bilmez. Sen bir hürmeti şâbit kaşresi harâmdan muhaşşalsın. Mâhiyyetüñ hüd ma’lüm olmuş idi. Ne haddüñ vardır ki mu’âraza vü münâzara idersin. Benden gayrınuñ ne vücûdı vardır?” diyücek Berş pehlivân söze gelüp didi ki “Evvelâ sen bir hâricîsin. Soñradan zühür eyledüñ. Eger sen nübüvvet-i resül ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm zamân-ı sa’âdetlerinde gelmiş olayduñ ve senüñ bu kadar mesâviye bâ’iş ve halkı mu’atçal kılmağa sebep olduğıñ ol zamânda ola idi keyfiyyetüñ ma’lüm olurdu. Nihâyet hâricî bir kişisin. Halk [8b] senüñ elüñde mütehayyir kaldılar. Ekşer ‘ulemâ helâl didilerse ba’zı ‘ulemâ dağı hürmetüñe zâhib olmuşlardır ve şeksüz insâna zararüñ vardır. Huşûşâ ‘askerî olan dil-âverlerde şecâ’at komaduñ ve şehâveti nâ-büd (u) nâ-peydâ eyledüñ. Sen zühür ideli vilâyetüñ bereketi gitdi ve şehveti kesdüñ. Toğan oğlançıklarüñ kimi kör kimi şağır ve kimi sakağdur. Huşûşâ Mısrhıya ziyâde zarar virdüñ.” diyücek Kahve cevâb virüp didi ki “Sizüñ hırşuñuzu arturdı Hâk Ta’alâ. Berekâtı kaldırdı. Baña hâricî dîrsiz. Ben hüd çehâr-yâr-ı güzîni cümleden sevüp aşhâbdan kimseye sebb eylemem. Soñradan zühüruma bâ’iş oldur ki ‘âlem-i cehâletde halk dâlalete düşdi. Ben dağı görmeyem diyü tağlara gitmiş idüm. Soñra Hâzret-i Şeyh gelüp haber virdi ki ‘Cihâna peygâMBER geldi. Nür-ı İslâm taldı.’ diyü ben dağı gelüp

zamân-ı İslâm'da bulundum. Ol vakıtden berü ziyâde hürmetüm vardır. Hastaya şifâ marîze devâyem. Tâ başdan senüñ hod revnaquñ ve neşâtuñ benüm iledür. Sen mu'âraza eylemeñ katı kabâhatdur." diyücek Esrâr dañı mu'arîz olup didi ki "El-ħağ ey Ķahve! Senüñ ħalka zararüñ vardır. Zîrâ sevdâyı ziyâde idüp recüliyyeti kesersin. İllâ cümleden bu artuğ ki nemîbet ü nemîme ve zür u bühtân sen olduğı yirlerde [9a] çok olur. İnşâf dinle!" diyücek "Bre ħilli ve hürmeti nâ-ma'lüm ħayvânlar ğdâsı nâbe-kâr! Hemân sâkit ol! Yoksa şimdi 'ömrüñ ħarmânın bâda virürem. Sen bilürsüñ!" diyücek Esrâr dañı ħâmüş olup Bûze lisâna gelüp ol dañı itâle idem şandı. Ķahve-i nâmdâr aña dañı cefâlar eyledi ki ta'bir olunmaz. "Bre pîr-i nâ-puħte! Senüñ ne ħaddüñ vardır (ki) şaķaluñ uzadup yok yire 'abeş kelimât idersin. Bunamışsın. Ķayrı şerri bilmezsin. Ne münâsebetüñüz vardır ki benüm ile mu'âraza idersiz." diyücek Bal Şuyı müteğayyir olup "Bre ne 'aceb mağrûr kişi olur? Zâhiren dervîş ü seyyâħ geçinür ammâ sözi dervîşâne degül!" diyü ilerü geldi. Didi ki "Ey ħarındaş! Bî-ħuzûr olmañ! Siz ve biz bunda şöħbet itmege geldük. Ammâ iħsân eyleñ. Siz dañı tehevür eylemeñ." diyince Ķahve didi ki "Behey birâder! Ķanı senüñ gibi bir lisânı tatlu kişi ki söz aňlaya ma'rifet bile. Başdan Efyün ve Berş baña mu'âraza itmek revâ mıdır ki ben anlaruñ başı tacıyam. Ma'-hazâ imtizâcumuz vardır. Cümlemüz ekâbire maħşûş serverlerüz. Bu zamânda key rağbetümüz vardır. Hele Şarâb nev'an mu'âraza itse olur. Zîrâ ħadîmden düşmânımızdır ve bir ħarâm-zâde dîvâne başdan çıķmış yaban oğlanıdır." diyücek mükeyyifât cümleten baş koyup [9b] didiler ki "Merħabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöħretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelir?" diyü âħir şulħ idüp şöħbete meşğul oldılar." (Tercüman Yaz. No. 361, vrk. 7a-9b)

1.9 Eserin Adı: Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem

"16. yüzyıldan itibaren Osmanlı toplumunda, keyif verici maddelerin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Keyif verici maddelerin yaygın kullanımı zengin bir literatürün doğmasına neden olmuştur. Yeniçeri Ocağında imam ve kumandan olarak görev yapan şair Sıhhatî Çelebi de, bu literatüre yazdığı bir risale ile katkıda bulunmuştur. (Öztürk, 2006: vi) Sıhhatî Çelebi'nin kaleme aldığı *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem* adlı risale, kendine keyif verici maddeleri konu alan edebî bir türü temsil etmektedir. 17. yüzyıl İstanbul'unda, yeniçeri ocağında imamlık ve cemaat ortası kumandanlığı görevini ifa eden Sıhhatî Çelebi eserinde, keyif verici maddeleri (rakı, şarap, boza, esrar, afyon, berş, kahve) teşhis ve intak edebî sanatlarını kullanarak insan gibi konuşturmakta ve diğer maddelerle çatıştırmaktadır." (Öztürk, 2006, 1).

Müellifi: Sıhhatî Çelebi

"Tokat'ta doğduğu için Tokadî olarak da anılan Sıhhatî Çelebi'nin, kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Asıl adı Abdullatif'dir. Mahlası ise Sıhhatî'dir. Gençliğinde İstanbul'a gelerek "envâ-i aksâm-ı şurû' ve inşâ-i tahsiline sarf-ı himmet ve bu vadilerde tamâm mümâreset hâsıl idüb Hacı Bektaş Ocağı Ağalarına intisâb" etmiştir. Sâlim'in Tezkire-i Şu'arâ'sında da Sıhhatî Çelebi'nin yeniçeri ocağının ilmi zümresinden olduğu zikredilir. Sıhhatî Çelebi'nin yeniçeri ocağı hiyerarşisinde çok önemli bir yeri olan imamlık mevkiinde bulunduğu ve bazı ocak ağalarına da musâhiblik ettiği bilinmektedir. Sıhhatî Çelebi'nin, tezkirelerde verilen malûmâtı da teyit eder şekilde, İstanbul'da medrese eğitimi gördüğü ve ayırt edici vasıfları neticesinde yeniçeri ocağı hiyerarşisinin üstünde yer alan bir mevki işgal ettiği görülmektedir. Yeniçeri imamlığı ve cemaat ortası kumandanlığı kendisinin ocak ağaları ile yakın ilişkiler kurmasını sağlamış olup, bazı ocak ağalarının musâhibliğinde bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Sıhhatî Çelebi de, yeniçeri ocağında gerek ilmi yeterliliği gerekse edebî vasıfları yönüyle kimi yeniçeri ağalarının dikkatini çekerek onların musâhibliğini ve yoldaşlığını yapmıştır. Tezkirelerde ölüm tarihi Hicri 1104 (Miladi 1692/1693) olarak kaydedilen Sıhhatî Çelebi mahlaslı Abdullatif Tokadî'nin şairliği belirtilmekle birlikte aşağıdaki beyti dışında diğer şiirlerine rastlanmamaktadır."

Pây-ı yâre düşmege ağıyardan nevbet mi var

Sâyesinde nahl-i ümmîdün meger râhat mı var" (Öztürk, 2006, 3-4)

Telif Tarihi: 17. Yüzyıl

Münazırlar: Afyon, Berş, Esrar, Boza, Şarap, Arak, Kahve, Tütün

Münazaranın Sonucu: Mükeyyifatın (afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve, tütün) münazarası "Tahayyulât Sancağı" adlı hayalî bir sancağın "İşret-âbâd" adını taşıyan sahrasında özellikle "mükeyyifât-ı âlem" için inşa edilmiş bir kasırda gerçekleşir.

"...iştiğâl üzre iken yârândan birisi cevâba gelüb didi ki ben istimâ' eyledüm ki tahayyulât sancağında ve 'işret-âbâd sahrâsında umûmen mükeyyifât-ı âlem için bir kasr-ı âlî bünyâd eylemişler ki fi'l-cümle etrâfı gül ü gülistân ve âb u hevâsı firâvân ve bahâristânı nümâyân ve

feryâd-ı andelib-i hoş-elhânı fûrûzân şöyle bir bâğ-ı meserreddir ki gûyâ ravzatün min riyâzi'l-cinân ve ale'l-husûs bugün cem' mükeyyifât-ı âlem anda cem' olub azîm mücâdele ve mübâhase olursa gerek imiş varub a'lâ seyr ü temâşâ eyleyüb..." (Öztürk, 2006, 61).

Mükeyyifat arasındaki bu "azîm mücâdele ve mübâhase"yi diğer keyif verici maddelere üstünlük sağlayan "kahve" kazanır. Kahve, bu çetin münazaranın galibi olarak, şarabı ve arakı Firengistan'a, bozayı da Tataristan'a sürgüne gönderir. Afyonu, berşi ve esrarı kendine tabi edip, bir başka deyişle maiyetine alıp münazaranın yapıldığı kasırda hep birlikte otururlar.

"...kahve-i cân-fezânın sabr u karârı kalmayub sandıktan sıçrayub mekkî libâslarla hurâmâni refât ve tâvûs-misâl bin dürlü nâz u şîve ile sîm ibriklerde cilvelenir iken hemân biricik taşdı ve köpürdü, âleme köpüklerin saçdı sayt u sadâsı memleket-be-memleket gidüb Hind'de ve Yemen'de Aden'de ve Çin'de Şam'da ve Irak'ta gulgulesi işidildi, mehâbeti âlemi tutdu, harâreti geçmedi. Hattâ pîr-i pûhteler pişirüb dilberân tâ'ifesi zemzemleyüb nasîhat-âmîz envâ'-i kelîmât ve hâlât itmeyince teskîn bulmadı. 'Akıbet mükeyyifât-ı âlem bâ-cem'ihim başına cem' olub didiler ki, "Nedir ey kahve-i cân-fezâ, nedir tâ [9a] bu kadar cûş u hurûş idüb bu mertebe tehevür idecek ne ma'rifetin var? Bre kara yüzlü kât'ı'u's-şehve habîs, seni dahi biliruz, sonradan zuhûr itmiş bir hâricîsin. Vücûd-ı insâna nef'î cihetinden hod bizden ziyâde olmayasın. Sen sesin kes" didiklerinde, kâhve-i cân-fezâ ayıtdı: "Ey bî-edebler, siz bana nice hâricî dîrsiz ki, ben cümlelizden mukaddem bu âleme gelmiş idim, velâkin geldim ve gördüm ki, dünyâ ve mâ-fihâ küfr ü dalâlet ile mâlâmâl olub yüzlerin görmeyim diyü çıkub dağlara düşmüş idim. Nice müddetden sonra Hazret-i Şeyh Şâzelî aleyh-i rahmetü'l-bâfi hazretleri gelüb beni da'vet idüb didi ki gel ey kâhve-i cân-fezâ câe'l-hakku ve zehaka'l-bâtılı kâne zevkân diyüb ve önüme düşüb beni halk-ı 'âlem arasına getürdü. Hadd-i zâtında ben dahi gördüm ki, 'âlem münevver olub dünyâ nûr-ı İslâm ile mâlâmâl doldu. Şimdengerü 'âleme peygamber gelmez ve 'âlem nûr-bahş olub İslâm ile memlûdur. Ben dahi geldim. Vâkî'â öyle buldum, ol günden berü Ka'be-i Mükerreme'de ve Medîne-i Münevvere'de fukarâ lokması ve sulehâ gıdâsı ben oldum. Zîrâ görmez misiz ki zamân-ı evvelde bir kişi dostunu da'vet ve ziyâfet ile nice kelle şekerler ezilmek gerek idi ki, gelene şerbet olub ikram oluna. Şimdi benim bir fincânım [9b] andan mu'teber olmak ile şekerler ezilmez oldu ve şerbetler dahi içilmez oldu. Kemâl-i rağbet şimdi banadır ve şimdi bir mükellef ziyâfet olsa anda ben olmasam ol ziyâfet bir habbeye değmez ve bir pula geçmez ve bundan ma'âdâ benim için şehirlerde 'âlî kahvehâneler binâ olunub zî-kıymet fincânlar ile dilberân tâ'ifesi beni zemzemleyüb erbâb-ı zarîfânın ve sü'edânın ve ümerâ ve küberânın ellerine virdiklerinde o dem hâsıl olan keyfiyyetimin lem'ası cümlelizden keyfiyyetine gâlibdir. Öyle olunca dünyâ ve mâ-fihâda bana mânend bir keyf olur mu? Diyüb şarâbı ve 'arakı Firengistân'a ve bozayı Tataristân'a nefy ü iclâ itdürüb afyonu ve berşi ve esrârı kendi kapusunda kendüye tevâbi' ve levâhık idünüb ol kasr-ı âlîde sohbet iderek sedd-i İskender-misâl karâr eylediler." (Öztürk, 2006, 71-73).

1.10 Eserin Adı: Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem

"Ankara Üniversitesi'nde sırtı ve deffeleri kahverengi meşin kaplı mukavva ciltli bir mecmuanın üçüncü eseri olarak 136b-142a varakları arasında yer alan ve 220x125 mm ölçüsündeki filigranlı kağıda siyah renk mürekkeple ve nesih hattıyla her sayfada 23 satır olacak şekilde Türkçe kaleme alınmış *Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem* adlı eser de böyle ikiden fazla tarafı olan bir edebî münazaradır. Ankara Üniversitesi'nde 'Üniversite A 367/III' kaydıyla yer alan müellifi ve telif tarihi bilinmeyen *Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, on iki keyif verici maddeden on birinin -tütünü temsil eden Duhân münazaranın yapılacağı kasra gelmekle birlikte münazaraya katılmaz.- Tahayyülat sancağının İşret-âbâd sahrasındaki bir kasırda 'mâkûl-i âlem' olabilmek için birbiriyle 'azîm mücâdele vü mübâhase' ettiği bir edebî münazaradır." (Ülken, 2017a, 261-262).

Müellifi: Meçhul

"Ankara Üniversitesi'nde 'Üniversite A 367/III' kaydıyla yer alan müellifi ve telif tarihi bilinmeyen *Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*..." (Ülken, 2017a, 261).

Telif Tarihi: Meçhul

"Ankara Üniversitesi'nde 'Üniversite A 367/III' kaydıyla yer alan müellifi ve telif tarihi bilinmeyen *Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*..." (Ülken, 2017a, 261).

Münazarılar: Afyon, Berş, Esrar, Boza, Bira, Bal Likörü, Vişne Likörü, Müselles, Şarap, Arak, Tütün, Kahve

“ Eserde yer alan keyif verici maddeler şunlardır: afyon, berş, esrar, boza, bira, bal likörü, vişne likörü, müselles, şarap, arak, tütün ve kahve.” (Ülken, 2017a, 262).

Münazaranın Sonucu: “Tahayyülat Sancağı” adlı hayalî bir sancağın “İşret-âbâd” adını taşıyan sahrasında bilhassa âlemin keyif verici maddeleri (mükeyyifat-ı âlem) için yapılmış bir kasırda afyon, berş, esrar, boza, bira (arpa suyu), bal likörü (bal suyu), vişne likörü (vişnâb), müselles, şarap, arak, tütün ve kahvenin “makbûl-i âlem” olabilmek için birbirleriyle ettikleri “azîm mücâdele ve mübâhase”yi kahve kazanır.

“...iştigâl üzere iken nâ-gâh yârândan biri nuţka gelüp lisân-ı pāk ile “Ey yârân-ı bâ-şafâ vü erbâb-ı vefâ! Bu haķır istimâ’ eyledüm ki hâlâ Tahayyülât sancağında ve ‘İşret-âbâd şahrâsında ‘umümen mükeyyifat-ı ‘âlem için bir niçe ‘âlî kaşlar binâ eylemişler ki cümle etrâf gülistân ve âb u hevâsı laţif ü firâvân bahâristân nümâyân ve feryâd-ı ‘andelîb-i hoş-ellhân böyle bir bâğ-ı meserredür ki cihânda bir dağı nazîri yokdur. ‘Ale’l-huşuş bugün cemî mükeyyifat-ı ‘âlem anda cem’ olup ‘azîm mücâdele vü mübâhase olınsa gerekdür. Sizüñle varup seyr ü temâşâ idelüm.” didükde cümle yârân ma’kül görüp teferrüce ‘azîmet idüp ol menzil-i ma’hüdeye gelüp mükeyyifat gelmesine muntazırlar iken...” (Ülken, 2017a, 272).

“Münazarada son sözü söyleyen Kahve-i cân-fezâ -dolayısıyla kahve- konuşmasını “Benim keyif vericiliğim hepinizden üstündür.” diyerek bitirir. Diğer keyif verici maddeleri temsil eden şahıslar - dolayısıyla kahve haricindeki mükeyyifat- bu sözleri duydukları anda başlarını öne eğip sus pus olurlar ve utançlarından konuşacak halleri kalmaz ve kahveye cevap veremezler. Sonra hepsi birden ayağa kalkarak “Ey Kahve! Biz küstahlık ettik. Suçumuzu bağışla. Biz bir daha keyif vericilik iddiasında bulunmayalım ve bundan sonra kendi seviyemize uygun olan kimselerle konuşup görüşelim.” diyerek kahve karşısında yenildikleri kabul ve beyan ederler (Ülken, 2017a, 270). Kahve-i cân-fezâ keyif verici maddeleri temsil eden şahısların ricalarını geri çevirmeyip her birini bir münasip memlekete gönderir. Buna göre Şarap ve Arak’ı Frengistan’a, Bûze-i nâ-tüvân’ı Kırım’a, Arpa Suyu’nu Eflak ve Boğdan’a, Bal Suyu’nu Bosna Budemle’ye, Vişnâb Çelebi’yi Edirne ve Belgrad’a Müselles’i Gelibolu ve Erdel’e gönderir. Efyün ile Berc’i kardeş edinir. Duhân’ı da kendine hizmetçi yapar. Hep birlikte İstanbul’a gitmek için yola koyulurlar. Esrâr-ı sebzevâr’ı ise Bektaşiler ile sınır boylarına gönderir.” (Ülken, 2017a, 267).

“...hemân Kahve-i cân-fezâ taşdı köpürdi ve köpüklerin ‘âleme şaçdı ve şadâsı memleket memleket Hind (u) Yemen’e ve Şâm u ‘Irak’a ve Çîn (ü) Mâçin’e ve Hıttây (u) Hoten’den Deşt-i Kaşçak’a gülğulesi irişdi. Velvelesi ‘âlemi tutdı ve harâreti geçmedi. Hadden birün ve kıyâsdan efzün niçe kez pişürüp kırtardı. Dil-berân tâ’ifesi dudakları müşerref-i kelimât-ı hâlât itmeyince teskîn olmam. Âhirü’l-emr cümle mükeyyifat-ı ‘âlem başına üşüp didiler ki “Ey Kahve-i cân-fezâ! Bu kadar hürüş idüp ne ma’rifetüñ vardır ki seni dağı bilirüz. Şoñradan gelme hürüc itmiş bir hâricisin. Vücüd-ı insâna bizden ziyâde ne fâ’iden var?” didüklerinde Kahve-i cân-fezâ aytdı: “Ey bî-edebler! Baña niçe hâricî dirsiz? Ben ‘âleme cümleñüzden evvel gelmişdüm. Gördüm ki kaçr (ü) kıymetüm bilür yok yüzlerin görmeyem diyü başum alup tağlara gitmişdüm. Nice müddetden şoñra Şeyh Şâzilî rahmetullahi ‘aleyh gelüp bizi da’vet eyledi ve aytdı: “Ey Kahve-i cân-fezâ! ‘Âlem güzellendi.” diyü üstüme düşdi. Beni getürdi. Vâkı’â gördüm ki öyle imiş. Ol zamândan berü Mekke-i Mükerrreme’de ve Medîne-i Münevver’e de fuķarâ loķması ve şulehâ gıdâsı oldum. Siz bilmez misiz zamân-ı evvelde bir kimesne ziyâfet itmek istese niçe kelle şekerler ezilmek lâzım ki şerbet ola. Şimdi benüm [142a] bir fincânım andan mu’teberdür. Şekerler ezilmek ve şerbetler içilmez oldı. Kemâl üzere rağbetleri baña düşdi. Hattâ bir ziyâfet olsa şoñradan ben olmasam ol ziyâfet bir habbeye geçmez ve bundan mâ-’adâ benümçün ‘âlî kahve-hâneler yapup ve zî-kıymet fincânlar ile dil-berân tâ’ifesi varup erbâb-ı zurafânuñ eline virdükde ol dem hâşıl olan keyfiyyetüm cümleñüzden ‘âlidür.” diyince cümle mükeyyifat-ı ‘âlem ser-nigün oldı. Hacı olup tekellüme ve cevâba kâdir olmayup hemân mecmû’ı şad bâr ayak üzere kaķup aytdılar: “Ey Kahve-i cân-fezâ! Biz küstahlık eyledük. Şuçumuzu ‘afv eyle. Bir dağı keyfiyyet iddi’âsın itmeyelüm. Hemân biz kendümüze münâsib olan kimesneler ile ülfet idelüm.” diyüp recâ eylediler. Kahve-i cân-fezâ dağı recâların kaķul idüp istiħkâklarına göre birer münâsib memleket virüp Şarâbile ‘Arak’ı Frengistân’a gönderdi ve Bûze-i nâ-tüvân’ı Kırım’a gönderdi. Arpa Şuyın Eflâķ ve Boğdân memleketine gönderdi ve Bal Şuyın Bosna Budem(le) semtine gönderdi ve Vişnâb Edirne Belğrad semtine gönderdi ve Müselles’i Gelibolu ve Erdel’e gönderdi. Efyün ile Berc’i karındaş eyledi ve Duhân’ı kendüye hizmetkâr eyleyüp ‘azm-i İstanbul eylediler ve Esrâr-ı sebzevâr’ı dağı maħrûm kaķmasun Bektâşiyân ile ser-hâdlere gönderdi ve hâlâ gitmededür ve’s-selâm temmet” (Ülken, 2017a, 275).

1.11 Eserin Adı: Muhâleme-i Mükeyyifât

“Süleymaniye Kütüphanesi ‘Esad Efendi 3622’de kayıtlı yazmanın 137b-145a varakları arasında yer alan *Muhâleme-i Mükeyyifât* adlı eser de böyle kahramanları yani tartışmanın tarafları ikiden fazla olan bir edebî münazaradır. *Muhâleme-i Mükeyyifât*, şahıs kadrosunu oluşturan sekiz keyif verici maddeden yedisinin –tütün, Duhân adıyla münazaranın şahıs kadrosunda yer alsa da sadece kahveye eşlik eder, münazarada söz almaz- muhayyel bir sancak olan Tahayyülat sancağının İşret-âbâd sahrasındaki bir kasırda ‘mağbûl-i ‘âlem’ olabilmek için birbiriyle ‘‘azîm mücâdele vü mübâhase vü münâkabe’ ettiği bir mükeyyifat münazarasıdır.” (Ülken, 2017b, 180).

Müellifi: Meçhul

Telif Tarihi: 24 Rebiyülevvel 1163 (3 Mart 1750)

“24 Rebiyülevvel 1163/3 Mart 1750’de İstanbul’da kaleme alınmış olan *Muhâleme-i Mükeyyifât*,...” (Ülken, 2017b, 180).

Münazaralar: Afyon, Berş, Esrar, Boza, Şarap, Arak, Kahve, Tütün

“Münazarada yer alan keyif verici maddeler şunlardır: afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve ve tütün” (Ülken, 2017b, 180).

Münazaranın Sonucu: Sekiz keyif verici maddenin (afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve, tütün) üstünlük mücadelesi hayalî bir sancak olan “Tahayyülat Sancağı”nın “İşret-âbâd” adlı sahrasında özellikle mükeyyifat-ı âlem için inşa edilmiş bir kasırda gerçekleşir.

“Bu iştiğâl üzere iken yârândan biri gelüp didi ki “Ben işidürem ki Tahayyülât sancağında ve ‘İşret-âbâd şahrâsında ‘umümen mükeyyifât-ı ‘âlem için bir kaçr-ı ‘âlî bünyâd itmîşler ki fi’l-cümle efrâfî gül (ü) gülistân ve âb (u) hevâsı firâvân ve bahâristân nümâyân ve feryâd-ı ‘andelîb-i hoş-elhân fûrûzân. Böyle bir bâğ-ı meserretdür ki güyâ ravzatun min riyâzi’l-cinândur ve ‘ale’l-ħuşûş bugün cemî’ mükeyyifât-ı ‘âlem anda [138a] cem’ olup ‘azîm mücâdele vü mübâhase vü münâkabe olsa gerek imiş varup a’lâ seyr eyleyüp def’-i ğam u ref’-i fehm itsek a’lâ olurdu.” didüğünde ma’kûl görüp teferrüce ‘azîmet eyledük.” (Ülken, 2017b, 188).

Keyif verici maddelerin birbiriyle “azîm mücâdele ve mübâhase ve münâkabe”si neticesinde “kahve” diğer keyif verici maddelere üstünlük sağlar. Yani münazaranın galibi kahve olur.

“Kahve-i cân-fezâ –münazaradaki son konuşmacıdır- “Netîce-i merâm benden mu’teber bir keyf olmaz.” diyerek konuşmasını tamamlar tamamlamaz “Şarâb-ı aħmerü’l-levn(i) Frengistan’a ve ‘Arağ-ı şermsâr’ı Yehûd’a ve Bûze-i nâbe-kâr’ı Tâtâristân’a nefy ü ref’ eyleyüp Efyün-ı nâmdâr’ı ve Berş-i cihân-nümâ’yı ve Esrâr-ı sebze-ķabâ’yı kendüye tevâbî’ ider. (Ülken, 2017b: 185) Yani Kahve-i cân-fezâ “Netîce-i merâm benden mu’teber bir keyf olmaz.” diyerek konuşmasını bitirdikten sonra Şarâb-ı aħmerü’l-levn’i Frengistan’a, ‘Arağ-ı şermsâr’ı Yehûd’a ve Bûze-i nâbe-kâr’ı Tâtâristân’a sürgüne gönderir. Efyün-ı nâmdâr’ı ve Berş-i cihân-nümâ’yı ve Esrâr-ı sebze-ķabâ’yı maiyetine alır ve onlarla birlikte oturur.” (Ülken, 2017b, 184).

“Kahve-i cân-fezâ [144b] taşdı ve köpürdi. ‘Âleme köpükler saçdı. Hiddet ü şadâsı memleket-be-memleket gidüp Hind’den ve Yemen’den ve Arab’da ve Şâm’da ve Engürüs’de Tâtâr’da heb gülgulesi işidildi. Mehâbeti ‘âlemi tıtdı. Hârâreti ve şiddet-i âteşi geçüp hattâ ki yir yir dil-berân tã’ifesi zemzemleyüp naşîhat-âmîz envâ’-ı kelimât itmeyince teskîn olmadı. ‘Âķıbet cümle mükeyyifât-ı ‘âlem başına cem’ olup didiler “Ey Kâhve-i cân-fezâ! Tâ ki bu mertebe cüş u ħurûş idüp teħevvür idecek ne ma’rifetüñ var? Bizler seni de bilürüz. Şoñradan zühür eyledüñ. Bir ħâricîsin. Vücûd-ı insâna nef’ cihetinden ħod bizden ziyâde olmayasın. Sesün kes! Tek tır!” didiler. Kâhve-i cân-fezâ aytdı “Ey bî-edebler! Siz baña niçün ħâricî dirsîñüz ki ben cümleden muķaddem gelmişdüm. Geldüm gördüm ki dünyâ vü mâfihâ küfr ü dâlâlet ile mâl-â-mâl yüzlerin görmeyem diyü çıkup tağlara gitmişdüm. Bir niçe müddetden şoñra Şeyħ Şazilî rahmetullâhi ‘aleyh ħâzretleri gelüp aytdı “Gel ey Kâhve-i cân-fezâ! Şimden şoñra cihâna peyğamber geldi. ‘Âlem nür-ı İslâmile tıtdı. Münevver oldu.” diyüp önüme düşüp bizi getürdi. Geldüm. [145a] Vâķı’â öyle buldum. Ol günden berü Ka’be-i Mükerrreme’de ve Medîne-i Münevvere’de fuķarâ loķması ve şuleĥâ ğıdâsı benem. Görmez misiz ki zamân-ı evvelde bir kişi bir dostuñ ziyâfet eylese nice kelle şekerler ezilmek gerek idi ki gelenlere şerbet ola. Şimdi benüm fincânım andan mu’teber olmağla şeker ezilmez oldu. Şerbetler içilmez oldu. Kemâl-i rağbet şimdi bañadur ve bundan mâ’ada benüm için ‘âlî kâhve-ĥâneler bünyâd olıñup bundan ğayrı zî-ķıymet fincânlar ile dil-berân tã’ifesi zemzemleyüp erbâb-ı zurâfanuñ eline virürler. Netîce-i merâm benden mu’teber bir keyf olmaz.” diyüp Şarâb-ı

aḥmerü'l-levn(i) Frengistan'a ve 'Araḳ-ı ŧermsâr'ı Yehüd'a ve Bûze-i nâbe-kâr'ı Tâtâristân'a nefy ü ref' eyleyüp Efyün-ı nâmdâr'ı ve Berş-i cihân-nümâ'yı ve Esrâr-ı sebze-ḳabâ'yı kendüye tevâbi' ider. Anlar ile ḳarâr eyledi diyü naḳl olındı." (Ülken, 2017b, 190).

2. Münazırların Sayısı Bakımından Mükeyyifat Münazaraları

Bir edebî "Münâzaranın tarafları her zaman iki kişi, varlıktan ibaret olmaz. Bazen bir nesne, kavram ya da kişiye karşı onlarca rakip bile çıkabilir." (Aça vd., 2009: 372) "Çoğunlukla iki kişi veya iki kavram arasındaki münazaralar yanında Derviş Şemseddin'in *Deh Murg* mesnevisindeki baykuş, karga, tütü, akbaba, bülbül gibi on adet kuş ve Ahmedî'nin *Cemşid ü Hurşid*'indeki gül-bülbül-lale-nergis-benefşe-serv-süsen gibi ikiden fazla unsurun birbirine karşı üstünlüklerini ortaya koymak üzere yaptıkları münazaralara da rsatlanmaktadır." (Köksal, 2006, 581).

Bu durum hiç şüphe yok ki yazımıza konu mükeyyifat münazaraları için de geçerlidir. Yani keyif verici maddelerin birbirlerine karşı üstünlük mücadelelerinin anlatıldığı mükeyyifat münazaralarının bir kısmında münazır sayısı ikiye, bir kısmındaysa münazır sayısı ikiden fazladır. Nitekim ele aldığımız on bir mükeyyifat münazarasının dördünde münazır sayısı ikiye, kalan yedisinde münazır sayısı ikiden fazladır. Bu durumu görsel olarak ortaya koyacak olursak, şöyle bir tablo ile karşılaşıyoruz:

Tablo 1: Münazır Sayısı İki Olan Mükeyyifat Münazaraları

ESER	MÜELLİF	MÜNİZİRLER
Beng ü Çağır	Yusuf Emiri	Beng, Çağır
Beng ü Bâde	Fuzûlî	Beng, Bâde
Esrâr-nâme	Meçhul	Esrar, Süci
Mecâlisü'n-Nâfi (Münâzara-i Kahve vü Bâde)	Nağzi	Kahve, Bâde

Tablo 2: Münazır Sayısı İki Den Fazla Olan Mükeyyifat Münazaraları

ESER	MÜELLİF	MÜNİZİRLER
Mübâhasât-ı Mükeyyifat	Nidâi	afyon, berş, esrar, boza, şarap, bal
Mahzenü'l-Esrâr (Dâfiü'l-Hüzn)	Vardarlı Fazlı	esrar, berş, afyon, kahve, şarap, boza
Leiden MS Or. 25.721	Meçhul	afyon, berş, esrar, boza, şarap, kahve
Tercüman Yaz. No. 361	Meçhul	afyon, berş, esrar, boza, şarap, bal suyu, kahve
Menâkıb-ı Mükeyyifat-ı Âlem	Sihhatî Çelebi	afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve, tütün
Hikâyât-ı Mükeyyifat-ı Âlem	Meçhul	afyon, berş, esrar, boza, arpa suyu, bal suyu, vişnab, müselles, şarap, arak, tütün, kahve
Muhâleme-i Mükeyyifat	Meçhul	afyon, berş, esrar, boza, şarap, arak, kahve, tütün

3. Keyif Verici Maddelerin Mükeyyifat Münazaralarındaki Durumları

Keyif verici maddelerin mükeyyifat münazaralarındaki durumlarına bakmadan önce hangi keyif verici maddenin hangi münazarada münazır olarak yer aldığını gösterir bir tablonun hayli yararlı olacağını düşünüyoruz:

Tablo 3: Mükeyyifat Münazaraları ve Keyif Verici Maddeler

ESERLER	Şarap	Esrar	Kahve	Afyon	Berş	Boza	Bal Likörü	Arak	Tütün	Vişne Likörü	Müselles	Bira
Beng ü Çağır	x	x										
Beng ü Bâde	x	x										
Mübâhasât-ı Mükeyyifat	x	x		x	x	x	x					
Esrâr-nâme	x	x										
Mecâlisü'n-Nâfi	x		x									
Mahzenü'l-Esrâr	x	x	x	x	x	x						
Leiden MS Or. 25721	x	x	x	x	x	x						
Tercüman Yaz. No. 361	x	x	x	x	x	x	x					
Menâkıb-ı Mükeyyifat-ı Âlem	x	x	x	x	x	x		x	x			
Hikâyât-ı Mükeyyifat-ı Âlem	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Muhâleme-i Mükeyyifat	x	x	x	x	x	x		x	x			

Şarap: Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere ele aldığımız on bir mükeyyifat münazarasının onbirinde de yer alan tek keyif verici madde şaraptır. Şarap, söz konusu on bir münazaradan birinde kazanan, bir diğerinde kaybeden taraftır. Bir başka münazarada ise yenilemeyen, berabere kalan taraflardan biridir. Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'sinde şarap esrarı yener ve esir alır. Buna karşılık müellifi meçhul Esrâr-

nâme'de şarap, esrar tarafından yenilgiye uğratılır. Yusuf Emirî'nin Beng ü Çağır'ında ise şarap ve esrar birbirini yenemezler. Bal araya girerek onları birbirinden ayırır. Bir diğer mükeyyifat münazarasında şarap barıştırılan taraflardan biridir. Nitekim Nağzî'nin Mecâlisü'n-Nâfî'sinde şarap ve kahve sakinin araya girmesiyle barışırlar. Şarap için en ilgi çekici durumlardan birini Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ında görürüz. Şöyle ki şarap Kasr-ı Bî'l-Ayn'daki münazaranın ortasında münazaradaki diğer keyif verici maddelerin hücumları nedeniyle "Firenk İklimi"ne kaçmak zorunda kalır. Şarap, iki münazarada ise münazarayı kazananın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalır. Nitekim Nidâî'nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât'ında "Ne dilümüz vardır cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyarımız." diyerek "bal"ın üstünlüğünü kabul eden keyif verici maddelerden birisi de şaraptır. Yine aynı şekilde Tercüman Yazmaları No. 361'de "Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöhretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?" diyerek kahvenin üstünlüğünü kabul eden mükeyyifat arasında şarap da vardır. Şarap, geri kalan dört münazarada (Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721, Sıhhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât) münazaraların galibi kahve tarafından Frengistan'a sürgüne gönderilir.

Esrar: Nağzî'nin Mecâlisü'n-Nâfî(Münâzara-i Kahve vü Bâde)si hariç, incelediğimiz bütün mükeyyifat münazaralarında şaraptan sonra münazır olarak en fazla yer alan ikinci keyif verici madde esrardır. Esrar Yusuf Emirî'nin Beng ü Çağır'ında şarap ile yenişemez. Araya "bal" girerek onları birbirinden ayırır. Buna karşılık müellifi meçhul Esrâr-nâme'de esrar şarap karşısında zafer kazanır. Esrar, şarabı döverek onun herşeyini alır ve yerine geçer. Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'sinde ise şarap karşısında hezimete uğrar. Üç münazarada esrar, münazarayı kazananların üstünlüklerini kabul edip onlara tabi olur. Mesela Nidâî'nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât'ında "Ne dilümüz vardır cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyarımız." diyerek "bal"ın üstünlüğünü kabul eden keyif verici maddeler arasında esrar da vardır. Yine aynı şekilde Tercüman Yazmaları No. 361'de "Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöhretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?" diyerek kahvenin üstünlüğünü kabul eden mükeyyifattan birisi de esrardır. Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ında da benzer bir durum söz konusudur. Esrar, orada da kahvenin üstünlüğünü kabul edip ona tabi olur. İki münazarada esrar, kahve tarafından gönderilir. Müellifi meçhul Leiden MS Or. 25721'de münazaranın galibi olan kahve, esrarı Horasan'a sürgüne gönderir. Bir başka müellifi meçhul mükeyyifat münazarası olan Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem'de münazaradan galibiyetle ayrılan kahve, esrarı Bektaşilerle sınır boylarına (ser-hadlere) gönderir. Geriye kalan iki münazarada ise esrar, kahvenin maiyetine girer. Sıhhatî Çelebi'nin Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem'inde kahve, esrarı kendi kapısında kendine tabi edip maiyetine alır. Yine aynı şekilde müellifi meçhul Muhâleme-i Mükeyyifât'da da kahve, esrarı maiyetine alır ve hep birlikte (afyon, berş, esrar, kahve) münazaranın yapıldığı kasırda otururlar.

Kahve: İncelediğimiz on bir münazaranın yedisinde (Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfî, Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr, Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721, Tercüman Yazmaları No. 361, Sıhhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât) münazır olarak yer alan kahve, bir tanesi hariç bütün mükeyyifat münazaralarında üstünlüğünü diğer keyif verici maddelere kabul ettirir. Bir başka deyişle bir tanesi hariç, üstünlük mücadelesine girdiği bütün münazaralardan galibiyetle ayrılır. Bu durumun tek istisnası Nağzî'nin Mecâlisü'n-Nâfî'sidir. Bu münazaranın sonunda "sâki" ara yire musalaha salarak "kahve" ve "bâde"yi barıştırır. Kahve ve bâde berabere kalırlar. Bozanın münazaranın yapıldığı kasrın kapısından döndürüldüğü, hatta kovulduğu, şarabın ise münazaranın sonlarına doğru "Firenk İklimi"ne kaçmak zorunda kaldığı Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ında ise mükeyyifat (esrar, berş, afyon) "kahve" tarafından susturularak dostça geçinmeye mecbur bırakılır. Müellifi meçhul Tercüman Yazmaları No. 361'de ise münazaraya katılan keyif verici maddeler "Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöhretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?" diyerek "kahve"nin üstünlüğünü kabul ederler. Dört münazarada (Leiden MS Or. 25721, Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Muhâleme-i Mükeyyifât) ise "kahve" münazaranın galibi olarak bazı keyif verici maddeleri (şarap, boza, arak) sürgüne gönderir, bazılarını (afyon, berş, esrar) ise yanında alıkor.

Afyon: İncelediğimiz on bir münazaranın yedisinde münazır olarak yer alan afyon, iki münazarada kazananın üstünlüğünü itirazsız kabul eder. Nitekim Nidâî'nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât'ında "Ne dilümüz vardır cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyarımız." diyerek "bal"ın üstünlüğünü kabul eden keyif verici maddelerden birisi de afyondur. Yine aynı şekilde Tercüman Yazmaları No. 361'de "Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöhretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?" diyerek "kahve"nin üstünlüğünü kabul eden mükeyyifat arasında afyon da vardır. Afyon, Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ında berş ve esrarla birlikte gece gündüz kahvenin yanında olup

onunla iyi geçinmek zorunda kalır. Afyonu, müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de münazarayı kazanan kahve, berşle birlikte kendine karındaş eyler. Sıhhatî Çelebi’nin Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem’inde ise afyon, münazarayı kazanan kahveye tabi olup onunla münazaranın yapıldığı kasr-ı âlîde sohbet ederek günlerini geçiren bir keyif verici maddedir. Müellifi meçhul Leiden MS Or. 25721’de afyon, berşle birlikte münazarayı kazanan kahvenin yanındadır. Son olarak müellifi meçhul Muhâleme-i Mükeyyifât’da afyon, berş ve esrarla birlikte münazarayı kazanan “kahve”ye tabi olanlardan biridir.

Berş: İncelediğimiz on bir münazaranın yedisinde münazır olarak yer alan berş, bunlardan ikisinde münazarayı kaybettiğini “kendi hür iradesiyle beyan eden” keyif verici maddeler arasındadır. Nitekim Nidâî’nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât’ında afyon, esrar, boza ve şarapla birlikte “Ne dilümüz vardır cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyârımız.” diyerek “bal”ın üstünlüğünü, bir başka deyişle münazarayı “bal”ın kazandığını kabul ve ikrar eder. Yine aynı şekilde Tercüman Yazmaları No. 361’de “Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?” diyerek “kahve”nin üstünlüğünü kabul eden keyif verici maddelerden bir tanesidir berş. Vardarlı Fazlî’nin Mahzenü’l-Esrâr’ında ise berş, esrar ve afyonla birlikte münazaranın galibi kahve tarafından ilzam edilerek (susturularak), onunla dostça geçinmeye ve birlikte yaşamaya mecbur bırakılır. Üç münazarada ise berş, münazaraların galibi “kahve” tarafından alıkonulan ve kendine tabi edilen bir keyif verici maddedir. Mesela Leiden MS Or 25721’de münazaranın yapıldığı kasırda kahve ve afyonla birlikte ikamet eder. Aynı şekilde Sıhhatî Çelebi’nin Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem’inde de berş, münazaranın yapıldığı kasırda kahveyle birlikte ikamet eden, onun maiyetinde yer alan bir keyif verici maddedir. Müellifi meçhul Muhâleme-i Mükeyyifât’da da berş, münazaranın galibi kahve tarafından maiyetine alınıp, diğer keyif verici maddelerle (afyon ve esrar) birlikte münazaranın yapıldığı kasırda oturur. Müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de ise berş, münazaranın galibi “kahve” tarafından kardeş edinilir.

Boza: Yedi münazarada (Nidâî-Mübâhasât-ı Mükeyyifât, Vardarlı Fazlî-Mahzenü’l-Esrâr, Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721, Müellifi Meçhul-Tercüman Yazmaları No. 361, Sıhhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât) münazır olarak yer alan boza, Nidâî’nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât’ında “bal”ın, müellifi meçhul Tercüman Yazmaları No. 361’de de “kahve”nin üstünlüğünü itirazsız kabul eder. Vardarlı Fazlî’nin Mahzenü’l-Esrâr’ın da ise daha münazaranın yapılacağı kasra (Kasr-ı Bi’l-Ayn) girmeden diğer keyif verici maddeler tarafından kapıdan kovulur. Geriye kalan dört münazarada ise bozanın, kahve tarafından sürgüne gönderildiğini görüyoruz. Boza, müellifi meçhul Leiden MS Or. 25721’de Tatar Hanlığı’na, müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de Kırım’a, Sıhhatî Çelebi’nin Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem’inde ve müellifi meçhul Muhâleme-i Mükeyyifât’da ise Tataristan’a sürgüne gönderilir.

Bal Likörü: On bir münazaranın sadece üçünde münazır olarak yer alan bal likörü, Yusuf Emiri’nin Beng ü Çağır’ında araya girerek esrarla şarabı birbirinden ayırır. Bal likörü, Nidâî’nin Mübâhasât-ı Mükeyyifât’ında üstünlüğünü diğer keyif verici maddelere kabul ettirerek münazarayı kazanır. Tercüman Yazmaları No. 361’de ise “kahve”nin üstünlüğünü kabul edip “Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelür?” diyen mükeyyifatdan biridir. Bal likörü, müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de münazaranın galibi “kahve” tarafından Bosna Budemle semtine gönderilir.

Arak: Üç münazarada (Sıhhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât) münazır olarak yer alan arak, bu üç münazaranın da galibi olan kahve tarafından sürgüne gönderilen bir keyif verici maddedir. Arak, Sıhhatî Çelebi’nin Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem’inde ve müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de Frengistan’a, yine müellifi meçhul Muhâleme-i Mükeyyifât’ta ise Yehûd’a sürgüne gönderilir.

Tütün: On bir münazaradan sadece üçünde (Sıhhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem, Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât) “Duhan” adıyla yer alan tütün, üçünde de münazaraya iştirak etmez. Bu haliyle tütün, münazaralarda kahvenin yanında bulunan, ona eşlik eden bir keyif verici maddedir.

Vişne Likörü: Sadece müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de “Vişnâb” adıyla münazır olarak yer alan vişne likörü, münazaranın galibi kahve tarafından Edirne ve Belgrad semtine gönderilir.

Müselles: Sadece müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de münazır olarak yer alan müselles, münazaranın galibi kahve tarafından Gelibolu ve Erdel’e gönderilir.

Bira: Sadece müellifi meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem’de “Arpa Suyu” adıyla münazır olarak yer alan bira, münazaranın galibi kahve tarafından Eflak ve Boğdan memleketine gönderilir.

4. Sonları Bakımından Mükeyyifat Münazaraları

“Münâzaralarda karşıt görüşten akla gelebilecek her türden varlık, kavram ve grup arasındaki fikir çatışmaları diyaloglar vasıtasıyla dile getirilir. Münâzaralarda karşı tarafı tezyif edip kendini yüceltme temeline dayanan tartışmalar çeşitli şekillerde son bulur.” (Aça vd., 2009, 371). Bu noktada edebî münazaraların en karakteristik özelliklerinden bir tanesiyle karşı karşıya kalırız ki o da münazarayı kaleme alanın yani yazarın veya şairin münazaranın sonucuna olan etkisidir. Wagner’in de belirttiği gibi “Bir edebî münazaranın sonucu o münazarayı kaleme alan şairin veya yazarın takdirine bağlıdır. Buna göre:

1) Münazaranın taraflarından biri münazarayı kaybettiğini kendi rızasıyla veya başka bir deyişle kendi hür iradesiyle beyan veya ilan edebilir.

2) Münazaradaki taraflar aralarında bir mutabakata varabilirler ve birbirlerinin eşit, denk olduklarını kabul ve tasdik edebilirler.

3) Taraflar kimin kazandığına hükmeden veya her iki tarafın da -veya bütün tarafların- eşit durumda olduğuna karar veren ve bunu ilan eden bir hakeme başvurabilirler.

4) Münazaranın sonunda kazandığını iddia eden yepyeni bir rakip veya taraf da şaşırtıcı bir şekilde ortaya çıkabilir.” (Wagner, 1993, 566).

Bu konuda Meserret Diriöz de “Türk Edebiyatında Münâzara” adlı makalesinde görüşlerini dile getirmiştir. Ona göre “Bazen münâzaralar, taraflardan birinin galebesiyle bittiği gibi, bazen de bir hâkim, bir hakem veya araya giren bir şahıs veya grup vasıtasıyla tatlıya bağlanarak da sona erebilir.” (Diriöz, 2016, 128).

Bu açıdan bakıldığında Klasik Türk Edebiyatındaki mükeyyifat münazaralarını şu şekilde tasnif edebiliriz:

1) “Münazaranın taraflarından biri münazarayı kaybettiğini kendi rızasıyla veya başka bir deyişle kendi hür iradesiyle beyan veya ilan edebilir.”e uygun sonuçlananlar:

a) *Nidâî*’nin *Mübâhasât-ı Mükeyyifât*’ında üstünlük mücadelesine girişen afyon, berş, esrar, boza ve şarap bu mücadelenin sonunda “*Ne dilümüz vardır cümlemüzden müsellemsin biz saña belî didük bu tek ihtiyârımız.*” diyerek “BAL”ın üstünlüğünü kendi hür iradeleriyle kabul ve ilan ederler.

b) *Müellifi Meçhul Tercüman Yazmaları No. 361*’de “makbûl-i âlem” olabilmek için münazaraya katılan keyif verici maddeler (afyon, berş, esrar, boza, şarap, bal suyu) münazaranın sonunda “*Merhabâ ey güzîde-i devrân! Şimdiki zamânda senüñ şöretüñ ziyâdedür ve devletüñ âvâzedür. Elimüzden ne gelir?*” diyerek “KAHVE”nin üstünlüğünü kendi rızalarıyla beyan ederler.

c) *Müellifi Meçhul Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*’de münazaraya katılan keyif verici maddeler (afyon, berş, esrar, boza, bira, bal likörü, vişne likörü, müselles, şarap ve arak) münazaranın sonunda “*Ey Kâhve-i cân-fezâ! Biz küstâhlık eyledük. Şuçumuzu ‘afv eyle. Bir dahı keyfiyyet iddi’âsın itmeyelim. Hemân biz kendümüze münâsib olan kimesneler ile ülfet idelim.*” diyerek “KAHVE”ye mağlup olduklarını hiçbir zorlamaya maruz kalmadan kendiliklerinden kabul ve beyan ederler.

2) “Araya giren bir şahıs veya grup vasıtasıyla tatlıya bağlanarak” sona erenler:

a) *Yusuf Emirî*’nin, “şarap” ve “esrar”ın birbirlerine üstünlük sağlayamadıkları *Beng ü Çağır*’ı “BAL”ın araya girip “şarap” ve “esrar”ı ayırmasıyla sonuçlanır.

b) *Nağzî*’nin *Mecâlisü’n-Nâfi (Münazara-i Kahve vü Bâde)*’sinde, girdikleri üstünlük mücadelesinde yenilemeyen “kahve” ve “şarab”ı araya giren “SÂKÎ” barışdırır.

3) Taraflardan birinin galebesiyle sona erenler:

a) *Fuzûlî*’nin *Beng ü Bâde*’sinde “şarap”, “esrar”ı yener. Bu yenilgi sonucunda esrar, şarabın olduğu yerlere adım atamaz hale gelir.

b) *Müellifi Meçhul Esrâr-nâme*’de ise tam tersi bir durum söz konusudur. Bu eserde, “esrar” “şarab”ı yener. Nitekim münazaranın sonunda “esrar”, “süci”yi döverek onun her şeyini alır ve yerine geçer.

4) “Keyif verici maddelerden birinin kendini münazaranın galibi görerek diğerlerinin akıbetlerini belirlediği” bir sona sahip münazaralar:

a) *Sıhhatî Çelebi*’nin *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem*’inde “KAHVE”, münazaranın sonunda “...o dem hâsıl olan keyfiyyetimin lem’ası cümlemin keyfiyyetine gâlibdir. Öyle olunca dünyâ ve mâ-fihâda bana mânend bir keyf olur mu?” diyerek kendini galip ilan eder. Buna dayanarak şarabı ve arakı Firengistan’a, bozayı Tataristan’a sürgüne gönderir. Diğer mükeyyifatı (afyon, berş, esrar) da kendi maiyetine alır.

b) *Müellifi Meçhul Muhâleme-i Mükeyyifât*'da da "KAHVE" "Kemâl-i râğbet şimdi bañadur...Netice-i merâm benden mu'teber bir keyf olmaz." diyerek kendini münazaranın galibi ilan eder ve şarabı Frengistan'a, arakı Yehud'a, bozayı Tataristan'a sürgüne gönderir. Afyonu, berşi ve esrarı da kendine tabi eder.

c) *Müellifi Meçhul Leiden MS Or. 25721*'deki mükeyyifat münazarasında da yine "KAHVE" münazarasının sonunda "...bunlar tarafından dañı ol maħalde şudür u zühür eyleyen zevk-ı rühânî ve şevk-ı nefsanî ve hareket-i şehvânî ki hep cümlesiz iftilhârî anuñla idersiz cemî' cümleñüzüñ mükeyyifâtına niçün ğâlib olmaya!" diyerek kendini münazaranın galibi ilan eder ve buna dayanarak şarabı Firengistan'a, bozayı Tatar Han'a, esrarı da Horasan'a sürgün eder. Kendi de yanına afyonla berşi alıp münazaranın yapıldığı kasırda yaşamaya başlar.

d) *Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr(Dâfi'ü'l-Hüzn)*ında "KAHVE" münazarasının sonunda hüküm tahtında oturan bir hükümdar misali "Her kim ki bana yar ise gelsin benim yüzümü görsün, ayağıma da yüzünü sürsün" der. Sonra da berş, beng ve afyona hitaben "Ey Biraderler! Gelin siz benim sözüme razı olun. Çünkü siz benim sayemde râğbet bulup mükeyyifat oldunuz. Ben olmasaydım cihanda sizin de itibarınız olmazdı. Bu yüzden bana hamd etmek elzem oldu." der. Hemen ardından da "Acaba dünyada benim gibi bir zarif var mı" diye sorar. Berş, beng ve afyonun, kahvenin bu sözleri karşısında konuşacak mecalleri kalmaz ve gece gündüz ona mahrem olup, her zaman onun yanında yer almak zorunda kalırlar.

Sonuç

Sonuç olarak bu yazı çerçevesinde ele aldığımız mükeyyifat münazaraları ve bu münazaralarda yer alan keyif verici maddeler hakkında şu tespitlerde bulunabiliriz:

1) İncelediğimiz on bir mükeyyifat münazarasının bir tanesi (*Müellifi Meçhul-Esrâr-nâme*) kaside nazım şekliyle, üçü (*Fuzûlî-Beng ü Bâde*, *Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi*(*Münâzara-i Kahve vü Bâde*), *Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr(Dâfi'ü'l-Hüzn)* mesnevi nazım şekliyle, biri (*Yusuf Emirî-Beng ü Çağır*) manzum-mensur karışık, geri kalan altı tanesi (*Nidâî-Mübâhasât-ı Mükeyyifât*, *Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721*, *Müellifi Meçhul-Tercüman Yazmaları No. 361*, *Sihhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât*) ise mensur olarak kaleme alınmıştır.

2) Söz konusu on bir mükeyyifat münazarasının dördü (*Fuzûlî-Beng ü Bâde*, *Müellifi Meçhul-Esrâr-nâme*, *Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi* (*Münâzara-i Kahve vü Bâde*), *Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn)* savaş havası, geri kalan yedi tanesi ise (*Yusuf Emirî-Beng ü Çağır*, *Nidâî-Mübâhasât-ı Mükeyyifât*, *Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721*, *Müellifi Meçhul-Tercüman Yazmaları No. 361*, *Sihhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât*) sohbet havası içinde kaleme alınmıştır.

3) Savaş havası içinde kaleme alınmış olan dört mükeyyifat münazarasının üçü (*Fuzûlî-Beng ü Bâde*, *Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi*(*Münâzara-i Kahve vü Bâde*), *Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr(Dâfi'ü'l-Hüzn)*) kazananı kim olursa olsun "SULH"la sonuçlanmıştır.

4) On bir mükeyyifat münazarasının üçü (*Nidâî-Mübâhasât-ı Mükeyyifât*, *Müellifi Meçhul-Tercüman Yazmaları No. 361*, *Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*) kazananın dışındaki keyif verici maddelerin münazarayı kaybettiklerini kendi hür iradeleriyle beyan etmeleriyle sonuçlanmıştır. İki (*Yusuf Emirî-Beng ü Çağır*, *Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi* (*Münâzara-i Kahve vü Bâde*) araya giren bir şahıs vasıtasıyla tatlıya bağlanarak sonlanmıştır. İki (*Fuzûlî-Beng ü Bâde*, *Müellifi Meçhul-Esrâr-nâme* taraflardan birisinin galebesiyle sona ermiştir. Dört tanesi (*Sihhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât*, *Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721*, *Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr(Dâfi'ü'l-Hüzn)*) ise keyif verici maddelerden birinin -ki o "kahve"dir.- kendini münazaranın galibi görerek diğer keyif verici maddelerin akıbetlerini belirlemesiyle sonlanmıştır.

5) Bu on bir mükeyyifat münazarasının dördünde (*Yusuf Emirî-Beng ü Çağır*, *Fuzûlî-Beng ü Bâde*, *Müellifi Meçhul-Esrâr-nâme*, *Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi*(*Münâzara-i Kahve vü Bâde*) iki keyif verici madde, yedi tanesinde (*Nidâî-Mübâhasât-ı Mükeyyifât*, *Vardarlı Fazlî-Mahzenü'l-Esrâr(Dâfi'ü'l-Hüzn)*, *Müellifi Meçhul-Leiden MS Or. 25721*, *Müellifi Meçhul-Tercüman Yazmaları No. 361*, *Sihhatî Çelebi-Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, *Müellifi Meçhul-Muhâleme-i Mükeyyifât*) ise ikiden fazla keyif verici madde üstünlük mücadelesine girişmiştir.

6) Bu münazaralarda, münazır olarak yer alan, bir başka deyişle üstünlük mücadelesine girişen keyif verici maddeler şunlardır: *Şarap*, *Esrar*, *Kahve*, *Afyon*, *Berş*, *Boza*, *Bal Likörü*, *Arak*, *Tütün*, *Vişne Likörü*, *Müselles*, *Bira*

7) Klasik Türk Edebiyatı'ndaki mükeyyifat münazaralarına mükeyyifat (keyif verici maddeler) kadrosu açısından baktığımızda, bir çekirdek kadronun varlığından söz edebiliriz. Bu çekirdek kadroda yer alan keyif verici maddeler şunlardır: *Şarap, Esrar, Kahve, Afyon, Berş, Boza*

8) Bu çekirdek kadro içinde *Şarap*, incelediğimiz on bir münazaranın on birinde de yer alan bir keyif verici madde olarak dikkati çekmektedir. *Kahve* ise, berabere kaldığı, bir başka deyişle üstünlüğünü kabul ettiremediği bir münazara (*Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi*(*Münâzara-i Kahve vü Bâde*) hariç, girdiği bütün münazaralardan galibiyetle ayrılan bir keyif verici madde olarak öne çıkar.

9) Söz konusu çekirdek kadro içinde yer alan keyif verici maddelerin, münazaralardaki durumlarına yakından baktığımızda ortaya şöyle bir tablo çıkar: *Şarap*, galip geldiği bir münazara hariç (*Fuzûlî-Beng ü Bâde*), girdiği bütün üstünlük mücadelelerini kaybeden ve çoğu münazarada "katresi haram" denilerek "FRENGİSTAN"a sürgün edilen bir keyif verici maddedir. Keza *Boza* da yer aldığı bütün münazaraları kaybeden ve bunun sonucunda da çoğu münazarada "TATARİSTAN"a sürgüne gönderilen bir keyif verici maddedir. *Esrar* ise kazandığı bir münazara hariç (*Müellifi Meçhul-Esrâr-nâme*) kâh sürgüne gönderilen (Horasan'a ve sınır boylarına) kâh da kahvenin maiyetinde, onun yanında yer alan bir keyif verici maddedir. *Kahve* ise yukarıda da belirtildiği gibi girdiği bütün münazaralardan -*Nağzî-Mecâlisü'n-Nâfi'si* hariç-galibiyetle ayrılan ve buna bağlı olarak "hükümünü icra eden" bir keyif verici maddedir. *Berş* ile *Afyon* ise daima kahvenin yanında, kahvenin maiyetinde, kahveye eşlik eden iki keyif verici maddedir. Biz, ortaya çıkan bu tabloyu, toplumun keyif verici maddelere bakışının veya yaklaşımının bir yansıması olarak görüyoruz. Başka bir deyişle toplumsal meşruiyetin mükeyyifat münazaralarındaki tezahürü olarak değerlendiriyoruz.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet, Haluk Gökalp, İsa Kocakaplan (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2016). XVII. Yüzyıl Şairlerinden Vardarlı Fazlı ve Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn) Mesnevisi. 14. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Anadolu ve Rumeli'de Yazılmış Türkçe Edebî Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler. Ankara: Grafiker Yayınları. s. 223-243.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2018). XVII. Yüzyıl Şairlerinden Vardarlı Fazlı'nın Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn) Mesnevisi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 2/2, s. 78-137.
- Alpay, Gönül (1973). Yusuf Emiri'nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası. *TDAY Belleten*, S. 20, s. 103-125.
- Aynur, Hatice-Jan Schmidt (2007). A Debate Between Opium, Berş, Hashish, Boza, Wine and Coffee; The Use and Perception of Pleasurable Substances Among Ottomans. *TUBA*, S. 31/1, s. 51-108.
- Bursalı, Meryem Babacan (2017). Berlin Devlet Kütüphanesinde Bulunan Bir Mecmûa ve Müellifi Bilinmeyen Bir Eser: *Esrâr-nâme*. *Asobid (Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, C. 1, S. 2, s. 1-34.
- Diriöz, Meserret (2016). Türk Edebiyatında Münâzara. *Klasik Türk Edebiyatı Yazıları: Nisyana Düşen Gölge (Yay. Haz. Ahmet Kartal, Gözde Özcanar)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi. s. 125-129.
- Eraslan, Kemal (1993). Çağatay Edebiyatı. *TDVİA*. (c. 8, ss. 168-176). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2006). Münâzara (Türk Edebiyatı). *TDVİA*. (c. 31, ss. 580-581). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kürkcüoğlu, Kemal Edib (1955). *Fuzûlî Beng ü Bâde*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Öztürk, Metin (2006). *Sihhatî Çelebi'nin "Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem" Risalesi Çerçevesinde 17. Yüzyıl İstanbul'unda Keyif Verici Maddeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevindik, Hakan (2013). Nidâ'î'nin Mubâhasât-ı Mükeyyifât Adlı Münâzarası ve Osmanlı Günlük Yaşamının Bir Parçası Olarak Keyif Verici Maddeler. *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*. Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları. s. 326-351.
- Şener, Hasan (2014). *Nağzî Münâzara-i Kahve vü Bâde*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ülken, Fatih (2017a). Müellifi Meçhul Bir Edebî Münazara: Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 10/52, s. 261-276.
- Ülken, Fatih (2017b). 24 Rebiyülevvel 1163/3 Mart 1750 Tarihli Bir Mükeyyifat Münazarası: Muhâleme-i Mükeyyifât. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 10/54, s. 180-191.
- Wagner, E. (1993). *Munazara. EI (New Edition)*. (c. VII, ss. 565-568). Leiden-New York: E. J. Brill.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2006). Münâzara. *TDVİA*. (c. 31, ss. 576-577). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Fatma Büyükkarcı (2013). Nidayî El-Ankaravî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mubâhasât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler. *Turkish Studies*, S. 8/3, s. 681-704.